

ATATÜRK DÖNEMİNDE TRAKYA’DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

Murat BURGAÇ*

ÖZ

Bu makale, Atatürk döneminde (1923-1938) Trakya’da uygulanan göç ve iskân politikalarını, üretim, güvenlik ve idarî denetimle kurulan bütüncül ilişkiler çerçevesinde incelemekte ve bu politikaların devletin taşrada üretim kapasitesini artırmayı, sınır güvenliğini sağlamayı ve idarî hâkimiyetini kurumsallaştırmayı amaçlayan bütüncül bir devlet inşa stratejisinin parçası olarak kurgulandığını ileri sürmektedir. Bu çerçevede Trakya, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan nüfus kaybı, tarımsal üretimdeki gerileme ve sınır hattı olma niteliği nedeniyle; yeni rejimin nüfus, üretim ve güvenlik politikalarının birlikte gözlemlenebildiği analitik bir örnek alan olarak ele alınmaktadır. Makale, mevcut literatürün ağırlıklı olarak göçmen nüfusun Trakya’da yerleştirilmesi sürecine odaklanan betimleyici yaklaşımlarından farklı olarak, bu nüfusun hangi idarî ve iktisadi araçlar aracılığıyla üretim süreçlerine eklemlendiğini, Atatürk döneminin göçmen politikasını anlamaya yönelik temel bir araştırma problemi olarak kavramsallaştırmakta ve Trakya Umûmî Müfettişliği’nin bu süreçteki rolüne odaklanmaktadır. Arşiv belgeleri, müfettişlik raporları ve resmî yazışmalara dayanan makale, Trakya’daki göç ve iskân politikalarını, bölgedeki müfettişlik eliyle yürütülen “muhacirden müstahsile” (göçmenden üreticiye) uzanan bir dönüşüm hattı üzerinden analiz ederek, literatüre özgün ve kavramsal bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Trakya, Göç, İskân, Umûmî Müfettişlik, 1934 İskân Kanunu.

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID: orcid.org/0000-0002-6311-7447, E-posta: mburgac@anadolu.edu.tr

MURAT BURGAÇ

MIGRATION AND SETTLEMENT POLICY IN THRACE DURING THE ATATÜRK ERA: FROM MIGRANT TO PRODUCER

ABSTRACT

This article examines the migration and settlement policies implemented in Thrace during the Atatürk era (1923-1938) within the framework of comprehensive relationships established through production, security, and administrative control. It argues that these policies were designed as part of a comprehensive state-building strategy aimed at increasing the state's production capacity in the provinces, ensuring border security, and institutionalizing administrative control. Within this framework, Thrace is considered an analytical case study where the new regime's population, production, and security policies can be observed together, due to the population loss experienced after the Balkan Wars and World War I, the decline in agricultural production, and its status as a border region. Unlike the existing literature, which focuses primarily on descriptive approaches to the process of settling the immigrant population in Thrace, the article conceptualizes the fundamental research problem of understanding the immigrant policy of the Atatürk era by examining which administrative and economic tools were used to integrate this population into production processes, focusing on the role of the Thrace General Inspectorate in this process. Based on archival documents, inspectorate reports, and official correspondence, the article analyzes the migration and settlement policies in Thrace through the transformation line of "from migrant to producer" carried out by the inspectorate in the region, aiming to offer an original and conceptual contribution to the literature.

Keywords: Thrace, Migration, Settlement, General Inspectorate, Settlement Law of 1934.

EXTENDED ABSTRACT

The founding process of the Republic of Turkey is not merely a diplomatic turning point where political sovereignty was re-established; it is also a multi-layered phase of social transformation in which state authority was reconstructed in the provinces through the spatial distribution of the population, agricultural production capacity, and security concerns. The new regime did not consider the population in the Anatolian geography, whose demographic structure was deeply shaken by wars and forced migrations, as merely a quantitative statistic. Instead, it treated the population as a strategic

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

element of power directly related to economic production, social integration, and administrative control. In this respect, the migration and settlement policies of the Atatürk era went far beyond a simple resettlement practice, taking shape as a fundamental administrative field that revealed in which areas and within what means state capacity could be built. Therefore, the question of where, under what administrative conditions, and within what production relations the population was settled is directly intertwined with the early Republic's economic goals, security concerns, and regional administrative rationality.

The most fundamental factor shaping the founding cadres' approach to the issue of migration and settlement was the massive demographic collapse caused by successive wars. The population within the current borders of the National Pact (Misak-ı Milli), which was approximately 17 million before the Balkan Wars, dropped to 12 million after the War of Independence, meaning Turkey lost about thirty percent of its population. As a result of this colossal loss of human resources, increasing the population, cultivating the emptied lands, and ensuring productivity by re-establishing the human-land relationship became one of the existential issues for the new regime. Consequently, directing migration movements and increasing production by uniting human power with the land were approached from the very first years as both an economic and a vital security policy that needed to be meticulously planned by the central administration.

Faced with this political and administrative necessity, the new regime's first step was to rapidly build an institutional apparatus to manage the migration and settlement processes. Upon realizing that the heavy burden created by the population exchange implemented with the Treaty of Lausanne could not be managed by temporary commissions, the Ministry of Exchange, Reconstruction, and Settlement (Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti) was established in 1923, providing migration affairs with a central organization at the ministerial level. When it became clear that settlement needed to become a permanent state function, these authorities were transferred to a general directorate within the Ministry of Interior in 1924, and later to the General Directorate of Population (Nüfus Müdüriyet-i Umûmiyesi) in 1929. However, the arrival of hundreds of thousands of people in Turkey between 1923 and 1934 caused the legal framework established by the state to struggle under the quantitative burden on the ground, and the integration of immigrants into the production process did not occur at the targeted speed.

Following this first decade of experience, the specific geography where the state's settlement policies were most intensely focused and reshaped was Thrace. The first reason for Thrace becoming an application

center in this process was that the vast majority of immigrants arriving in Turkey came from Balkan countries, making this the most natural area for their climatic adaptation and resettlement. The second and far more critical reason was that Thrace served as Istanbul's hinterland, Turkey's gateway to Europe, and the most vital defense line of the Straits. As frequently emphasized in the press of the period, a Turkey lacking Thrace and Istanbul was seen as no different from a semi-independent state in the middle of Asia.

Despite its vital strategic importance, Thrace was practically in a state of demographic collapse as a result of being repeatedly invaded over the past century. The drastically low population density per square kilometer, ruined villages, and agricultural production coming to a standstill made the region an extremely fragile borderline vulnerable to potential threats from neighboring states. In addition, the regional population's distrust of state authority and the future, stemming from the traumas left by past occupations, led to a halt in investments and the abandonment of lands. The solution found by the new regime to repair this demographic weakness and psychological depression was to settle the immigrant population in the region, thereby achieving both a quantitative increase and creating a strong, production-based border line.

To overcome these problems in Thrace and to revive the production capacity by securing the region, a new regional administrative model was implemented in 1934 with the establishment of the Thrace General Inspectorate. Although this organization is often evaluated in the literature as an extraordinary security mechanism, examining its founding rationale and activities reveals that it was actually a regional executive body designed to directly coordinate migration and settlement affairs. The primary vision of the Inspectorate was not merely to house the convoys of immigrants being settled in the region but to transform them into an economic power under the guidance of the state, ensuring the transition "from migrant to producer".

These operational activities carried out by the Inspectorate in the field gained a very strong legal foundation and binding nature with the Settlement Law passed in 1934. This law declared Thrace as the "Zone II Settlement Area," where populations intended to assimilate into Turkish culture would be prioritized for settlement. The most significant philosophical innovation introduced by the law was defining the state's legal obligation to bind immigrants to the land, making them permanent producers. Particularly, Article 17 of the law mandated the provision of land, livestock, agricultural tools, and seeds to farmer immigrants, transforming the transition to production into a legal necessity and accelerating the restructuring of state capacity along this axis.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

Following these institutional and legal preparations, the inspectorate organization entered the field and prepared a comprehensive spatial engineering plan for the dispatch of immigrants to their settlement areas, based on security and production priorities. A gradual settlement strategy was followed, prioritizing the Straits region and the center of Thrace. However, once the logistics and planning phase began to be implemented on the ground, the deep poverty of the immigrant masses arriving from the Balkans pushed the state's financial limits. The state's obligation to cover all dispatch and transportation costs from its limited budget, the insufficient capacity of domestic steamships, and mandatory agreements made with foreign maritime routes left the settlement policy facing a massive financial crisis right in its first stage.

Upon completion of the dispatch, the issue of permanent housing-the most challenging physical obstacle of the process-emerged, forcing the state to directly embark on a construction mobilization for the impoverished masses. However, tens of thousands of immigrants pouring into the region like an unexpected flood in the autumn of 1934 turned housing plans upside down; thousands of families had to spend the freezing winter taking refuge in the homes of the local population. The lack of timber and qualified craftsmen, which was the main reason for this delay in house construction, was addressed through diplomatic timber procurement from both the domestic market and neighboring countries. As a result of this coordinated crisis management, by the end of 1937, thousands of new immigrant houses had been built, along with their infrastructure, bringing brand-new villages to the geography of Thrace.

The relative resolution of the housing problem necessitated the implementation of provisioning and health policies to ensure the immigrants survived until they could manage their own production. The distribution of thousands of tons of seed and food wheat to immigrants under state protection, as required by law, proved that the provisioning policy was not merely a form of social assistance but a transitional strategy directly triggering production. In the health struggle complementing this nutritional move, Thrace was declared a malaria-fighting zone, intensive quinine distribution was carried out, and thousands of immigrants were treated free of charge in newly opened regional hospitals, preventing mass epidemic deaths.

The ultimate goal of all these logistical, housing, and health stages was to remove the immigrant from being a dependent consumer of the state and turn them into an independent producer capable of standing on their own feet. To this end, large tracts of land were distributed to farmer families;

however, the fact that a vast majority of these lands consisted of hard pastures and scrublands that had not been cultivated for years emerged as a major structural barrier. Faced with this resistance from the soil, the state introduced technical equipment, performing deep plowing with tractors and draining vast swamps to create new arable lands. This process, in which the state personally undertook the agricultural transformation, demonstrates the central administration's active role in constructing the immigrant's identity as a producer.

However, during the phase of transferring fertile, ready to produce lands to the immigrants, the state mechanism encountered financial hurdles. Although there were plans to expropriate and distribute large privately-owned farms in the region via the state, budget constraints meant that very few farms could be expropriated, clearly demonstrating the limits of state capacity. Still, despite these shortcomings, thanks to the thousands of draft animals, agricultural tools, and revolving capital supports distributed, many immigrants participated in production and established local enterprises, proving that the vision of transitioning "from migrant to producer" yielded regional results.

In conclusion, the migration and settlement policies implemented in the Thrace geography during the Atatürk era were a multi-layered experience where goals and on-the-ground realities continuously clashed, rather than a flawless project planned on paper. Thrace functioned as a strategic laboratory where the state simultaneously applied and tested its demographic goals, agricultural production mobilization, and border security. The housing, health, and mechanization initiatives carried out under the administrative will of the Thrace General Inspectorate reflected a strong state rationale, while the bottlenecks in expropriation processes and logistical crises clearly revealed the same state's material limits. In this framework, the phrase "from migrant to producer" does not express a normative goal, but rather a questioning of the administrative and economic design of the early Republic.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, yalnızca siyasal egemenliğin yeniden tesis edildiği bir tarihsel kırılmaya değil, aynı zamanda nüfusun mekansal dağılımı, üretim kapasitesi ve güvenlik kaygıları üzerinden devlet kapasitesinin yeniden inşa edilmeye çalışıldığı çok katmanlı bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Yeni rejim, savaşlar ve zorunlu göçler

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

sonucunda demografik yapısı derinden sarsılan Anadolu coğrafyasında, nüfusu salt nicel bir unsur olarak değerlendirmemiş; iktisadi üretim, toplumsal bütünleşme ve idari denetimle doğrudan ilişkili bir alan olarak ele almak durumunda kalmıştır. Bu yönüyle Atatürk dönemi göç ve iskân politikaları bir yeniden yerleştirme pratiğinin ötesinde, devlet kapasitesinin hangi alanlarda ve hangi sınırlar içinde kurulabildiğini görünür kılan temel bir yönetim alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla nüfusun hangi mekana, hangi koşullarda ve hangi üretim ilişkileri içinde yerleştirildiği sorusu, devletin iktisadi hedefleri, güvenlik kaygıları ve idarî rasyonalitesiyle yakından ilişkilidir.

Bu genel çerçeve içinde Trakya, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren göç ve iskân politikalarının yoğunlaştığı özel bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren Balkanlar'da yaşanan siyasal çözülme, savaşlar ve nüfus hareketleri Trakya'nın demografik yapısını derinden etkilemiş; bölge, nüfus kaybı, tarımsal üretimde gerileme ve sınır güvenliği gibi sorunların kesişim alanı haline gelmiştir. Trakya'nın bu özel konumu, bölgeyi yalnızca muhacirlerin yerleştirildiği bir iskân alanı olmaktan çıkarak, devletin nüfus politikalarını çok yönlü biçimde uygulamak zorunda kaldığı bir idari bağlama dönüştürmüştür. Nüfusun mekansal dağılımı, tarımsal üretimin sürekliliği, sağlık koşullarının iyileştirilmesi ve güvenliğin sağlanması gibi farklı politika alanları, Trakya'da göç ve iskân meselesi etrafında iç içe geçmiştir. Bu bağlamda Trakya, göç ve iskân politikalarının idari, toplumsal ve ekonomik boyutlarının birlikte gözlemlenebildiği ideal bir analiz alanı sunmaktadır.

Buna karşın Atatürk Dönemi'nde göç ve iskân faaliyetlerine ilişkin mevcut literatür, ağırlıklı olarak nüfus hareketlerinin nicel boyutuna, muhacirlerin yerleştirilme süreçlerine ve bu süreçleri düzenleyen hukuki çerçeveye odaklanmaktadır. Bu çalışmalar, Cumhuriyet'in karşı karşıya olduğu demografik sorunları ve iskân faaliyetlerinin kapsamını ortaya koymak açısından önemli katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte göç ve iskân politikalarının üretim süreçleriyle, mekansal denetimle ve bölgesel idari örgütlenmeyle nasıl ilişkilendirildiği meselesi görece sınırlı biçimde ele alınmıştır. Özellikle Trakya örneğinde zengin ampirik verilere dayanan bu literatür, muhacir nüfusun üretim süreçleriyle hangi araçlar ve idarî mekanizmalar üzerinden ilişkilendirildiği sorusunu çoğu zaman analitik bir çerçeve içinde ele almamaktadır. Bu durum, göç ve iskân politikalarının toplumsal ve iktisadi boyutlarını birlikte değerlendirmeyi güçleştiren önemli bir boşluğa işaret etmektedir.

Bu makale, Trakya'daki göç ve iskân politikalarını, muhacir nüfusun yerleştirilmesi meselesinin ötesine geçerek, üretimle ilişkilendirilme biçimleri üzerinden problematize etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda “muhacirden müstahsile” dönüşüm, makalede bir sonuç ya da ön kabul olarak değil, Trakya'daki göç ve iskân politikalarının nasıl kurgulandığını anlamaya yönelik temel bir araştırma problemi olarak ele alınmaktadır. Muhacir nüfusun yalnızca iskân edilen bir kitle olarak mı değerlendirildiği, yoksa üretim, sağlık ve mekansal düzenlemeler yoluyla devletle sürekli ilişki içinde tutulan bir toplumsal unsur olarak mı ele alındığı sorusu, çalışmanın temel analitik eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle “muhacirden müstahsile” ifadesi, normatif bir hedefi değil, erken Cumhuriyet'in idari ve iktisadi tasarımının sorgulanmasını ifade etmektedir.

Makale Trakya'daki göç ve iskân politikalarını, farklı idari ve hukuki bağlamlar içinde ele alındığı 1923-1934 ve 1934-1938 olmak üzere iki evrede incelemektedir. Bu dönemlendirme kronolojik bir kolaylıktan ziyade, bu politikaların hangi kurumsal araçlar ve idari yapılar üzerinden yürütüldüğünü analiz etmeyi mümkün kılan analitik bir çerçeve sunmaktadır. 1934 yılında kabul edilen İskân Kanunu ve aynı yıl kurulan Trakya Umûmî Müfettişliği, bu bağlamda makalenin odaklandığı temel kurumsal ve yasal unsurlar arasında yer almaktadır.

Literatürde umûmî müfettişlikler çoğunlukla güvenlik ve olağanüstü yönetim mekanizmaları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yaklaşım, söz konusu kurumların siyasal ve idari işlevlerini anlamak açısından önemli olmakla birlikte, Trakya Umûmî Müfettişliği'nin göç ve iskân politikalarıyla olan ilişkisini ikincil bir düzlemde bırakmaktadır. Oysa ki Trakya Umûmî Müfettişliği'nin gerek kuruluş gerekçeleri ve gerekse faaliyet alanları, müfettişliğin salt güvenlik kaygılarıyla değil, göç ve iskân faaliyetlerinin koordinasyonu, üretimin yönlendirilmesi ve nüfusun yerleşim düzeninin denetlenmesi gibi işlevlerle de yakından ilişkili olduğunu, hatta göç ve iskân konusunun müfettişliğin birincil önceliği olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle müfettişlik, erken Cumhuriyet'in muhacir nüfusu üretici bir toplumsal unsura dönüştürme çabalarının bölgesel düzeydeki kurumsal taşıyıcısı görünümündedir ve tam da bu nedenle bu makale, Trakya Umûmî Müfettişliği'ni, göç ve iskân faaliyetlerinin organizasyonu, koordinasyonu ve denetimi bağlamında ve birinci el kaynaklara dayalı olarak ele alarak, bu kurumu Trakya'daki nüfus ve üretim politikalarının merkezî bir unsuru olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Göç ve İskân: Nüfus, Üretim ve Devlet Kapasitesi

Cumhuriyeti kuran kadro nun göç ve iskân meselesine yaklaşımı, bir “yerleştirme tekniği” üretmekten daha geniş bir problem alanına oturur. Zira yeni rejimin yöneticileri, nüfusun ülke sathında dengeli dağılımını hedeflerken aynı anda demografik kırılmalıkları da dikkate almak zorunda kalmıştır. Nitekim Balkan Savaşlarından önce, bugünkü Misâk-ı Millî sınırları içindeki nüfus yaklaşık 17 milyon kadarken İstiklal Harbi’nden sonra aynı sınırlar dahilinde nüfus 12 milyona düşmüş; Türkiye, nüfusunun yaklaşık %30’unu kaybetmiştir. Hal böyle olunca nüfusu arttırmak yeni rejimin temel sorunlarından biri olmuş; göç hareketleri, insan-toprak ilişkileri, nüfusun iskân edilip üretkenliğinin arttırılması gibi konular devletin temel siyaseti içinde önemli bir yer tutmuştur.¹ Bu nedenle göç ve iskân, daha ilk yıllardan itibaren merkezî idare tarafından planlanması gereken, hem ekonomik hem de güvenlik boyutu bulunan bir kamu politikası olarak ele alınmıştır.

Bu siyasal ve idarî zorunluluk, öncelikle kurumsal bir aygıtın inşasını gerekli kılmıştır. Lozan Barış Antlaşması’yla yürürlüğe giren Türk-Yunan nüfus mübadelesi, Cumhuriyet’in göç ve iskân alanında karşılaştığı ilk geniş çaplı uygulamayı temsil ederken, devletin bu yükü geçici komisyonlarla değil, merkezî bir teşkilat aracılığıyla yönetmesi gerekliliğini de açık biçimde ortaya koymuş; bunun sonucu olarak da 13 Ekim 1923’te Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur.² Bu vekâletin kuruluşu, yeni rejimin göç ve iskân meselesini, muhacir nüfusu en kısa sürede üretici hale getirmeyi hedefleyen sürekli ve merkezî bir idarî mesele olarak kavradığını göstermektedir.

Bununla birlikte, göç ve iskân alanındaki kurumsallaşma tek seferde birdenbire şekillenen bir model olarak ilerlememiştir. Nitekim mübadelenin tamamlanmasına doğru, göç ve iskânın süreklilik arz eden bir devlet fonksiyonu olarak yeniden tanımlanması ihtiyacı güçlenmiş; bu nedenle bakanlık düzeyindeki yapılanma gözden geçirilmiştir. Bu çerçevede, 11

¹ Fikret Babuş, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik ve Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 111-114.

² “Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun”, *Düstur*, üçüncü tertip, c. 5, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1948, s. 146. Mübadele konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023; İbrahim Erdal, *Mübadele: Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.

Aralık 1924'te Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kaldırılarak görevlerinin bir Müdüriyet-i Umûmiye aracılığıyla Dahiliye Vekâleti bünyesinde yürütülmesi tercih edilmiştir.³ Bu değişim, göç ve iskânın olağanüstü bir “mübadele dönemi” işi olmaktan çıkarılarak İçişleri teşkilatı içinde süreklileştirilmesini ve idarî mantığının yerleştirme boyutundan ziyade nüfus, denetim ve idare eksenine çekilmesini beraberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle, göç ve iskân meselesi devletin nüfusu yönetme ve ülke sathında düzenleme kapasitesiyle ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

Bu kurumsal yöneliş, göç ve iskân alanındaki idari çerçevenin yeniden yapılandırılarak, 1929 yılında müstakil bir Nüfus Müdüriyet-i Umûmiyesi kurulmasıyla devam etmiştir. 1934 yılına kadar nüfus ve göç ve muhacir işleri bu müdürlük tarafından yürütülmüştür.⁴ Ancak bu dönüşümün pratikte ne ölçüde başarıya ulaştığı; iskân edilen nüfusun üretime entegrasyonu, toprak ve üretim araçlarına erişimi ile yerel idarelerin kapasitesi gibi faktörlerle yakından ilişkilidir. Bu nedenle 1923-1934 arasında şekillenen kurumsal yapı, tek başına sonuç üretmekten ziyade, göç ve iskân alanında devletin hangi araçlarla hareket edeceğini belirleyen bir yönetim mimarisi oluşturmuştur.

Yeni rejimin göç ve iskân alanında karşılaştığı sorunları çözebilmek amacıyla uygulamaya koyduğu idari ve hukuki düzenlemeler son derece önemli olmakla birlikte, bu mesele, kısa bir zaman dilimi içinde yönetilmesi gereken göçmen sayısının büyüklüğünden kaynaklanan açık bir nicel sorunlar kümesini de içermektedir. Gerçekten de Cumhuriyet yönetimi, bir yandan yeni devletin idarî yapısını inşa etmeye çalışırken, diğer yandan yüz binlerce insanın ülkeye girişini, sevkini, yerleştirilmesini ve üretim sürecine dâhil edilmesini eşzamanlı olarak organize etmek zorunda kalmıştır. Nitekim yeni rejimin kuruluşundan itibaren geçen on yıllık süre içinde Türkiye'ye “mübadil”, “göçmen” veya “sığınmacı” statüsüyle toplam 627.538 kişi

³ “Mübadele, İmar ve İskan Vekaletinin Lağviyle Vazifesinin Dahiliye Vekaletine Devri Hakkında Kanun”, *Düstur*, üçüncü tertip, c. 6, Başvekalet Matbaası, Ankara 1934, s. 37. Mübadele, İmar ve İskan Vekaletinin kaldırılması hakkındaki kanun teklifi Ertuğrul Milletvekili Doktor Fikret ve Dersim Milletvekili Feridun Fikri beyler tarafından Meclise sunulmuş ve Mecliste teklifle ilgili hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Vekaletin kaldırılması ile ilgili görüşmeler için bkz., *TBMMZC*, D.2, c. 11, TBMM Matbaası, Ankara 1975, s. 46-79, 88-89.

⁴ “1/335 Numaralı İskân Kanunu Esbabı Mucibe Layihası”, *TBMMZC*, D.4, c.23, TBMM Matbaası, Ankara yy. yok, Sıra No: 189, s. 2. Babuş, *a.g.e.*, s. 137.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

gelmiştir.⁵ Bu nicel büyüklük, göç ve iskân meselesinin Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni rejim için neden yalnızca teorik bir planlama alanı değil, aynı zamanda günlük idarî ve iktisadî kararları zorlayan bir uygulama alanı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Türkiye'ye yönelen bu yoğun göçmen akışı, yeni rejimin göç ve iskân alanında karşı karşıya kaldığı meselenin nicel yükünün yanında bu yükün yarattığı sıkıntıların uygulama pratiğinde nasıl aşıldığını da sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Zira göç ve iskân politikalarının başarısı, gelen nüfusun sayısından ziyade, bu nüfusun hangi koşullarda ve ne ölçüde üretime eklemlenebildiğiyle yakından ilişkilidir. Bu noktada nicel yük ile iskân pratiği arasında giderek belirginleşen bir açılma dikkat çekmektedir. Bu durum, iskân sürecinin idarî olarak tamamlanmış görünmesine rağmen, üretim odaklı entegrasyonun sahada geciktiğini ve göçmenlerin önemli bir bölümünün uzun süre “muhacir” statüsünden çıkamadığını göstermektedir. Devletin muhaciri üretici hale getirme hedefi, kurumsal düzeyde güçlü biçimde ifade edilmesine rağmen, sahadaki uygulama pratikleri bu hedefle her zaman örtüşmemiştir⁶. Bu yönüyle 1923-1934 dönemi, göç ve iskân alanında güçlü bir iradenin varlığına rağmen, bu iradeyi sahaya taşıyacak kurumsal ve bölgesel kapasitenin henüz inşa edilemediği bir arayış ve deneme evresi olarak değerlendirilebilir.

2. Trakya'nın Özgün Konumu: Sınır Hattı, Nüfus Kaybı ve Üretim Düşüklüğü

Cumhuriyet rejiminin, kuruluşundan itibaren sistematik bir biçimde yürüttüğü göç ve iskân politikalarından en fazla etkilenen bölge kuşkusuz Trakya olmuştur. Bunun birkaç temel sebebi vardır. Öncelikle göçmenlerin neredeyse tamamı Balkan ülkelerinden gelmektedir. Nitekim 1923-1934 yılları arasında Türkiye'ye gelen 627.538 kişinin ülkelere göre dağılımına bakıldığında, Yunanistan'dan yaklaşık 384.000, Yugoslavya'dan 108.179, Bulgaristan'dan 101.507 ve Romanya'dan 33.852 kişinin Türkiye'ye geldiği görülmektedir.⁷ Bunların yerleştirilmesi için en uygun yer elbette ki Balkanların bir parçası olan Trakya'dır.

⁵ Cevat Geray, “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, c. 3, S. 4, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, s. 12-13.

⁶ 1923-1934 arası dönemde Trakya’da yürütülen iskân faaliyetleriyle ilgili zengin ampirik veriler sunan kapsamlı bir çalışma için bkz., Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Trakya Bölgesi’ne İskân Edilen Göçmenler (1923-1960)*, TTK Yayınları, Ankara 2022.

⁷ Cevat Geray, *a.g.m.*, s. 12-13.

İkinci ve daha önemli olan neden ise Trakya'nın stratejik konumudur. Zira Trakya; İstanbul'un hinterlandı, Türkiye'nin Batı'ya açılan kapısı, İstanbul'un, Boğazların ve Marmara'nın savunma alanıdır.⁸ Dönemin basınının deyiimiyle Trakya'sız ve İstanbul'suz bir Türkiye; Asya'nın ortasında, "yarı müstakil bir Türkistan" devletinden farksızdır.⁹

Bu önemli bölge son yüz yıl içinde pek çok savaşa sahne olmuş ve sonuncusu Birinci Dünya Savaşı sonrasında olmak üzere tam dört kez istilaya uğramıştır.¹⁰ Tüm bu süreç boyunca Trakya; yanmış, yıkılmış, soyulmuş ve belki de en önemlisi nüfusunun büyük kısmını kaybetmiştir. Nitekim Balkan Savaşları öncesinde Trakya'da km²'ye düşen insan sayısı 48'ken 1930'ların başında bu oran 27'ye kadar inmiştir. Üstelik bu nüfus yoğunluğu da ancak, Türkiye Devleti'nin kuruluşundan itibaren yurtdışından Türkiye'ye göçenlerin özellikle de Yunanistan'dan mübadele antlaşması çerçevesinde gelenlerin bölgeye yerleştirilmeleriyle sağlanabilmiştir.¹¹ Hal böyle olunca Bir zamanlar mamur birer merkez olan yerler, giderek "metruklaşmış"; "harabe" görünümüne bürünmüş, üretim faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Özetle 1930'lu yıllarda Trakya "boş"tur ve bu durum ülkenin Avrupa sınırını oluşturan bir bölge için hiçte istenen bir durum değildir. "Vatanın Avrupa parçasında çok kuvvetli bulunmak Devletin esaslı prensiplerinden biri"¹² olduğuna göre bölgenin nüfusunun bir an evvel arttırılması gerekmektedir.

Bu demografik zayıflık, Trakya'yı bir yandan iskâna elverişli bir saha haline getirirken, diğer yandan ulusal güvenlik ve egemenlik açısından kırılgan bir bölge konumuna da sürüklemiştir. Nitekim Trakya'da km² başına düşen nüfus, Balkan devletlerindeki nüfus yoğunluğunun yarısı kadardır. Örneğin 1930'lu yıllarda Bulgaristan'da km² başına düşen nüfus 57,7,

⁸ Abidin Daver, "General Kâzım Dirik'ten İstedğimiz ve Beklediğimiz", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1935, S. 4080, s. 1.

⁹ "Trakyanın Ehemmiyeti", *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1934, S. 3643, s. 3.

¹⁰ Bölgenin gördüğü ilk istila 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yaşanan Rus işgalidir. Ardından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) sonra yine bir Rus işgali dönemi yaşanmıştır. 20. yüzyıla gelindiğindeyse bu kez I. Balkan Savaşı sonrası imzalanan 1913 Londra Antlaşması'yla Bulgar işgali dönemi başlamıştır. Son olarak da bölge, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Temmuz 1920'de Yunan işgalini görmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", *Edirne*, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 182-194.

¹¹ "İskân Kanunu Muvakkat Encümeni Mazbatası", *TBMMZC*, D.4, c. 23, Sıra No: 183, s. 7.

¹² *BCA*, 490-01-0-0/643-130-1, s. 8.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

Yunanistan'da 49,1, Yugoslavya'da 55,7, Romanya'da 61,7, “*Türk Trakya'sının*” yanı başındaki “*Yunan Trakya'sında*” ise 105'tir.¹³ Dolayısıyla Trakya'da nüfusun arttırılması, böylelikle ekonomik gelişmenin önünün açılması, “*hariçten gelecek tecavüzlere karşı yurdun müdafaası kudretini arttırmak*”¹⁴ noktasında da son derece büyük bir öneme sahiptir. Edirne milletvekili Şeref Bey; “*Trakya'nın nüfusu işi, onun yaşaması, yükselmesi ve ebediyen Türk kalması işidir... Trakya'da nüfus çokluğu yapmak için bu çokluğu aynı zamanda keyfiyet (nitelik) itibarile kuvvetli ve verimli bir çokluk haline sokmak...mecburiyetindeyiz*”¹⁵ sözleriyle bu gerçeğe dikkat çekmiştir. Hal böyle olunca Cumhuriyet rejimi, Trakya'yı içinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtarma, gelişmiş ve güçlü bir bölge haline getirme işine özel bir önem vermiş; tam da bu nedenle Trakya, yeni rejimin göç ve iskân alanında karşılaştığı sorunların ve arayışların berrak biçimde izlenebildiği bir saha niteliği kazanmıştır.

Trakya'nın geri kalmışlıktan kurtarılması için atılması gereken adımlardan bir diğeri, bölge halkının kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak bir idarî yapı kurabilmektir. Zira her ne kadar Lozan'dan sonra Trakya sınırı kesin şeklini almışsa da sadece bir yüzyıl içinde bu coğrafyanın dört kez el değiştirmesi ve bu süreç içerisinde son derece acı olaylar yaşanması, bölge halkının ortak hafızasında, silinmesi pek de mümkün olmayan, derin izler bırakmıştır. Nitekim Trakyalı bir Türkün “*Ben ekdim Bulgar biçti, Bulgar ekdi ben biçtim, ben ekdim Yunan biçti, Yunan ekdi ben biçtim*”¹⁶ sözleri belki de bölgedeki yurttaşların karamsar ve geleceğe güvensiz ruh halini yansıtan belki de en güzel örneklerdendir. Bölgenin yakında işgale uğrayabileceği endişesi taşıyan halk, ülkenin iç taraflarına göç etmekte, kalanlar ise güvende olmadıklarını düşündüklerinden yeterince yatırıma yönelmemektedir. “*Bu hal, pek tabii olarak imar ve ümran faaliyetlerinin başlayamamasına*” ve bölgenin geri kalmışlığının devam etmesine neden olmaktadır.¹⁷ Oysaki artık yeni, millî bir devlet kurulmuştur ve yeni devletin kurucularına göre, vatanın her karış toprağının Türk'e ait

¹³ Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülasası*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1935, s. 20.

¹⁴ BCA, 30-10-0-0/81-531-16, s. 4.

¹⁵ (Edirne Milletvekili) Şeref, “Trakya'yı Doldurmalıyız 2”, *Milli Gazete*, 8 İkincikanun (Ocak) 1934, S.478, s. 1-2.

¹⁶ (Edirne Saylavı) Şeref Aykut, “Trakya Genel İspikürlüğünü Ne İyi Kurdunuz ve Edirne Ne Bekliyor”, *Milli Gazete*, 31 Temmuz 1935, S. 625, s. 1.

¹⁷ BCA, 490-01-0-0/643-130-1, s. 1-2.

olduğu, arkasında tüm Türk ulusunun bulunduğu gerçeği bölge halkına kavratılmalıdır.¹⁸

Yeni rejimin Trakya'ya yönelik iskân politikaları, işte bu çok katmanlı hassasiyetler çerçevesinde şekillenmiş; muhacir nüfusun üretime kazandırılması hem ekonomik hem de siyasal gerekçelerle önemsenmiştir. Bu bağlamda Trakya, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren göç ve iskân politikalarının yalnızca bir uygulama alanı değil; aynı zamanda bu politikaların sınandığı ve yeniden düşünölmeye başlandığı bir merkez haline gelmiştir.

3. Göçmen Nüfusun Üretimle İlişkilendirilmesi

1923-1934 döneminde Trakya'da ortaya çıkan sorunlar, göç ve iskân politikalarının daha güçlü bir hukuki çerçeveye, daha merkezî bir idari kapasiteye ve bölgesel farklılıkları dikkate alan yeni bir yönetim modeline ihtiyaç duyulduğunu açık biçimde ortaya koymuştur. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik arayışlar, Trakya'nın mülki-idari yapısının değişmesi ve bölgedeki yoğun göç ve iskân işlerini yürötmek üzere Trakya Umûmî Müfettişliği'nin kurulması ile sonuçlanmıştır.

3.1. Trakya Umûmî Müfettişliği'nin Kurulması

Trakya'nın mülki idaresinde yeni bir yapılanmaya gidileceğinin ilk işareti, Aralık 1933'te dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın *Cumhuriyet* gazetesine verdiği bir demeçte kendini göstermişti. Kaya, ölkedeki mevcut 57 vilayetin bazılarının birbirleriyle birleştirilerek Türkiye'deki vilayet sayısının azaltılacağını ve daha geniş vilayetler oluşturulacağını açıkladığı demecinde, bu projenin uygulanmasına Trakya'dan başlanacağını belirtmişti. Nitekim bu açıklamadan kısa bir süre sonra, 19 Şubat 1934'te Hükümet, "Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale mıntıklarında nafia ve iskân işlerinin esaslı surette tanzim ve idaresi" amacıyla, söz konusu bölgede bir Umûmî müfettişliğin kurulmasına karar verdi.¹⁹

¹⁸ Yunus Nadi, "Trakyamız Ne Halde", *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928, S. 1602, s. 1.

¹⁹ BCA, 30-18-01/2-42-8-10; *Cumhuriyet*, 27 Kanun-ı evvel (Aralık) 1933, S. 3465, s. 3; Trakya Umûmî Müfettişliği ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Murat Burgaç, *Türkiye'de Umûmî Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umûmî Müfettişliği*, ATAM Yayınları, Ankara 2013.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

Trakya Umûmî Müfettişliği'nden beklenen hizmetler içinde, göç ve iskân meselesi açık biçimde birincil öncelik olarak tanımlanmıştı. Nitekim Şükrü Kaya, Trakya'da Umûmî Müfettişlik Teşkilatı'nın kurulmasına ilişkin yaptığı bir konuşmada bu durumu şu sözlerle ifade etmekteydi:

*“Malum-u ihsanınızdır ki Trakya; bu Türk vatanının Türk kanı ile en mebzul olarak (yoğun) yoğrulmuş aziz bir parçasıdır. Trakya; Türk medeniyetini kurun-u vusta (Ortaçağ) karanlıklarında Avrupa'ya götüren inkişafımızın (gelişimimizin) köprübaşı olmuştur. Bu köprüyü ve bu aziz toprağı vatanımızın her kısmı gibi imar etmeğe ve inkişaf ettirmeğe mecburuz. Bu teşekkül, o memlekette evveleminde ümrânın ve nüfusun hüsn-ü tevessüüne (artmasına) hizmet edecektir”.*²⁰

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Naşit Hakkı imzasıyla çıkan bir makalede de benzer görüşlere yer verilmişti. Naşit Bey, Trakya'nın topraklarının anavatana koşacak yüzbinleri besleyecek kabiliyette olduğunu ifade ettikten sonra şöyle demektedir:

*“Yerleştirme, bir idare ve inzibat işi olarak düşünülmeyp iktisadi alanda da gereken tedbirler alınırsa, buralara göçenler, kısa zaman içinde geçimlerini alın terleriyle kazanabilecek hale gelebilirler...Bunun için tek şart devletin iktisat bakımından iyi kılavuzluğudur”.*²¹

Bu bağlamda Trakya Umûmî Müfettişliği'nin kuruluşu, Cumhuriyet rejiminin izlediği göç ve iskân siyasetinde “muhacirden müstahsile” dönüşümün kurumsal altyapısını oluşturma çabasının somut bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim gerek dönemin basınında çıkan yazılarda ve gerekse konuyla ilgili TBMM'de yapılan görüşmelerde dikkat çeken ortak nokta, Trakya Umûmî Müfettişliği'nin kuruluşunun güvenlik merkezli bir olağanüstü yönetim ihtiyacından ziyade, göç ve iskân politikasının etkin biçimde uygulanmasına yönelik bir kurumsal gereklilik olarak sunulmasıdır. Trakya'daki düşük nüfus yoğunluğu ve üretim kapasitesi, muhacir iskânıyla giderilmesi gereken bir sorun alanı olarak tanımlanmış; ancak bu sürecin, yerel idarelerin imkanlarını aşan bir maliyet ve organizasyon yükü doğurduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle müfettişlik, göçmenlerin üretici hale gelinceye

²⁰ TBMMZC, D.4, c. 21, s. 152.

²¹ Naşit Hakkı, “Trakya'nın İyimarına Doğru”, *Hakimiyeti Milliye*, 31 Mayıs 1934, S. 4616, s. 5.

kadar geçecek sürecin tamamını denetleyecek ve yönlendirecek bir yürütücü aygıt olarak kurgulanmıştır. Bu durum, Trakya Umûmî Müfettişliği, literatürde sıklıkla ileri sürüldüğü gibi yalnızca güvenlikçi bir refleksin ürünü değil²²; göç ve iskân politikasının üretim ve süreklilik boyutlarını hayata geçirmek üzere oluşturulmuş merkezî bir yürütme mekanizması olarak düşünüldüğünü de açık biçimde göstermektedir.

3.2. 1934 İskân Kanunu: Göç ve İskân Faaliyetleri İçin Hukuki Zemin

Trakya Umûmî Müfettişliği'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye'deki göç ve iskân işleri açısından son derece önemli bir başka gelişme daha yaşandı ve 21 Haziran 1934 tarihinde 2510 sayılı İskân Kanunu'nun kabulüyle müfettişliğin Trakya'da yürüteceği iskân işleri bağlayıcı bir hukuki zemine kavuşturuldu. Kuşkusuz 1934 İskân Kanunu, yeni rejimin göç ve nüfus meselesini çok yönlü biçimde ele alma çabasının bir ürünü olup, yasanın çıkarılma nedeni yalnızca Trakya'daki gelişmelerle sınırlı değildi. Fakat öte yandan söz konusu yasanın, Trakya Umûmî Müfettişliği'nin bölgede yürüttüğü ve yürüteceği göç ve iskân faaliyetlerinin hukuki çerçevesini oluşturarak, bu uygulamalara bağlayıcılık ve süreklilik kazandırdığı da yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim kanunun en dikkat çekici yönlerinden biri, iskân faaliyetlerini bölgesel önceliklere göre yeniden sınıflandırmasıydı. Bu çerçevede Türkiye iskân bakımından üç bölgeye ayrılmış ve Trakya, Türk kültürüne geçmesi istenen nüfusun öncelikli olarak yerleştirileceği *II. İskân Bölgesi* olarak ilan edilmişti.²³

Bu sınıflandırma, bölgenin düşük nüfus yoğunluğu, geniş ve büyük ölçüde işlenmemiş tarım alanları ile Balkanlar'dan gelen göçmenlerin üretime yönlendirilebilme potansiyeli dikkate alınarak yapılmıştı. Ayrıca kanunun gerekçesinde ve Meclis görüşmelerinde, özellikle sınır bölgelerinde nüfus yoğunluğunun artırılmasının devlet güvenliği açısından taşıdığı önem vurgulanmış; seyrek nüfuslu alanların iktisadî olduğu kadar siyasal riskler de barındırdığı ifade edilmişti. Dolayısıyla Trakya'nın *II. İskân Bölgesi* olarak tanımlanması, bölgenin yalnızca göçmen yerleştirilecek bir alan değil; üretim

²² Umûmî Müfettişlikleri, asayiş ve güvenlik temelinde kurulan bir çeşit olağanüstü hal bölge valiliği şeklinde değerlendiren mevcut literatürün etkili ve tipik bir temsili için bkz., Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1934)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

²³ “İskân Kanunu”, *Düstur*, üçüncü tertip, c.15; TC Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 19.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

kapasitesinin artırılması ve stratejik konumunun güçlendirilmesi gereken bir saha olarak görüldüğünü açıkça ortaya koymaktaydı. Nitekim muhacirin üretime katılması, toprağa bağlanması ve yerleştiği mekanda kalıcılık sağlaması, kanunun temel hedefleri arasında yer almaktaydı. Bu hedefler doğrultusunda, göçmenlerin yerleştirileceği bölgelerin tarımsal potansiyeli, altyapı imkanları ve güvenlik koşulları birlikte değerlendirilmiş; böylece göç ve iskân ilk kez bu ölçüde planlı ve denetlenebilir bir devlet faaliyeti haline getirilmişti. Göçmenlerin ülkeye kabulünden itibaren sevk, geçici iskân, iâşe ve sağlık hizmetleri, kalıcı yerleştirme ve üretici hale getirilme süreçleri üzerinden bütünsel olarak düzenleyen kanun, iskân politikasının, maliyeti yüksek, çok aşamalı ve merkezî koordinasyon gerektiren bir devlet faaliyeti olarak kurgulandığını göstermektedir. Bu yönüyle İskân Kanunu, erken Cumhuriyet'in nüfus politikasında nicel artış kadar, nüfusun üretkenliği ve denetlenebilirliği meselesini de merkeze alan bir zihniyet dönüşümünü yansıtmaktadır.

İskân Kanunu'nun muhacirin üretici hale getirilmesine verdiği önem, yasanın 17. maddesinde açık biçimde ifade edilmiştir. Bu maddede, çiftçi olan göçmenlere toprak, hayvan, tarım aletleri ve tohumluk verilmesi; sanatkâr ve tüccar olan göçmenlere ise mesleklerini icra edebilmeleri için gerekli imkanların sağlanması öngörülmüştür.²⁴ Bu hüküm, iskân politikasının temel hedefinin muhacirin geçici olarak yerleştirilmesi değil, üretim sürecine kalıcı biçimde dâhil edilmesi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “muhacirden müstahsile” dönüşüm, İskân Kanunu'nun kendi dili ve hedefleriyle örtüşen bir devlet politikası olarak ortaya çıkmaktadır.

Yasa, göçmenlerin üretici hale getirilmesini mümkün kılacak sosyal ve biyopolitik düzenlemeleri de içermektedir. Göçmenlerin iâşe giderlerinin devlet tarafından karşılanması ve sağlık hizmetlerinin iskân sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması, bu yaklaşımın somut göstergeleridir. Trakya Umûmî Müfettişliği, bu çok boyutlu sürecin bölgesel ölçekte planlanması ve denetlenmesinden sorumlu temel idarî mekanizma olarak konumlanmıştır. Nitekim Trakya Umûmî Müfettişliği raporlarında, göçmenlerin iâşe giderlerinin aylık olarak hesaplandığı²⁵ ve bu masrafların devlet tarafından karşılandığı açıkça görülmektedir.²⁶ Dolayısıyla İskân

²⁴ “İskân Kanunu”, Madde: 17, *Düstur*, üçüncü tertip, c. 15, s. 1163.

²⁵ Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 26.

²⁶ Trakya Umûmî Müfettişliği tarafından yapılan hesaba göre göçmen evi başına 500 kilo yemeklik, 250 kilo da tohumluk olmak üzere toplam 750 kilogram buğdaya gereksinim vardı. *BCA*, 30-10-0-0/72-474-6, s. 1, 2; *BCA*, 30-10-0-0/72-475-2, s. 6.

Kanunu ile umumi müfettişlik arasındaki ilişki, tek yönlü bir neden-sonuç bağı olarak değil; uygulama ile hukuki düzenlemenin birbirini tamamladığı bir çerçeve içinde değerlendirilmelidir. Böylece iskân politikası, geçici çözümler alanı olmaktan çıkarak, muhacirin üretici ve kalıcı bir nüfus unsuruna dönüştürülmesini hedefleyen uzun vadeli bir devlet politikası haline gelmiş; nüfus, üretim ve devlet kapasitesini birlikte ele alan kurucu yönetim pratiğinin somut örneklerinden biri olarak şekillenmiştir.

4. Muhacirden Müstahsile Dönüşüm

Bu politikanın sahadaki karşılığı, Trakya Umûmî Müfettişliği'nin kuruluşundan itibaren geçen ilk beş yıl içinde kendini göstermiştir. Nitekim 1934-1938 yılları arasında başta Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan olmak üzere Türkiye'ye gelen toplam 174.280 göçmenin 87.529'u, yani yarıdan fazlası Trakya bölgesine yerleştirilmiştir.²⁷ Bu tablo, Trakya'nın göç ve iskân politikalarında tali bir uygulama alanı değil, nüfus ve üretim siyasetinin merkezî bir sahası olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Bu bağlamda Trakya Umûmî Müfettişliği'nin göç ve iskân konusundaki çalışmaları, rastlantısal ya da parçalı uygulamalardan ziyade, muhacirin üretici bir nüfus unsuruna dönüştürülmesini hedefleyen sistematik bir çerçeve içinde yürütülmüştür. Söz konusu faaliyetler; göçmenlerin iskân yerlerine sevki, ev sahibi yapılması, geçimlerini kendi başlarına sağlayabilecek duruma gelinceye kadar iâşe ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması ve son aşamada muhacire toprak, çift hayvanları ve ziraat aletleri verilerek üretici hâle getirilmesi olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktadır.

4.1. Göçmenlerin İskân Yerlerine Sevki

Trakya Umûmî Müfettişliği kurulduktan hemen sonra, göçmenlerin iskânı için bölgenin en uygun yerlerini belirleme çalışmalarına başlanmıştır. Nitekim umûmî müfettiş İbrahim Tali Bey, göreve başlar başlamaz derhal bölgede bir inceleme-denetleme gezisine çıkmış ve Trakya'daki göç ve iskân durumunu etraflıca incelemiştir. 33 gün süren bu gezi sonrasında kaleme aldığı raporda Trakya'da göç ve iskân alanında alınması gereken önlemleri, iskânın nerelere ve ne şekilde yapılması gerektiğini ayrıntılı olarak ele alan

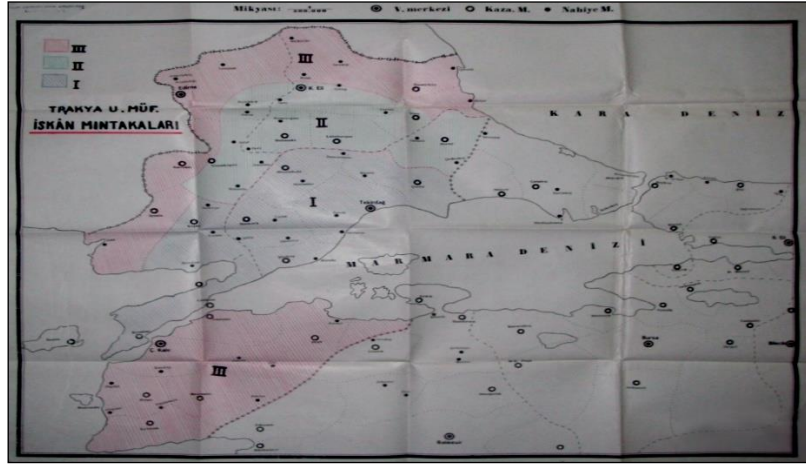
²⁷ Trakya Umûmî Müfettişlik İstatistik Bürosu, *Trakya İstatistik Yıllığı*, c. II, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1939, s. 190.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

İbrahim Tali Bey, göçmenlerin güvenlik, sağlık ve geçim açısından en uygun yerlere yerleştirilmelerini sağlayacak bir iskân planı hazırlamıştır.

Hazırlanan iskân planına göre; sınırlardan 25 km derinliğinde emniyet teşkilatı, “orman angajman planları”, kurutma ve sulama düzenlemeleri yapıncaya kadar kara sınırlarını ihmal etmek, ilk yerleştirmeleri Boğazlar bölgesine yapmak gerekmektedir. İkinci yerleştirmeler Trakya'nın merkez kısımlarına yapılmalıdır. Yerleştirme konusunda tercih edilecek son yerler ise Çanakkale vilâyetinin Anadolu kısımlarıdır. Gelecek göçmenler öncelikli olarak birinci bölgeye, gerekirse toplu olmamak kaydıyla ikinci bölgeye yerleştirilmelidir. Umûmî müfettiş, belirlediği iskân alanlarını gösteren bir harita da hazırlamış ve rapora eklemiştir.²⁸ Bu derecelendirme ve haritalama, iskânın rastlantısal değil, güvenlik ve üretim önceliklerine göre düzenlenen bilinçli bir mekansal mühendislik süreci olduğunu ortaya koymaktadır.

Trakya Umûmî Müfettişliği Bölgesindeki İskân Mıntakalarını Gösteren Harita²⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefi; Trakya'ya 640.000 göçmen yerleştirmek ve böylece mevcut 614.381 nüfusu 1.250.000'e yükselterek km² başına düşen nüfus yoğunluğunu 55,8'e çıkarmaktır. Ancak bu kadar çok sayıda göçmeni yerleştirmek için geniş zamana ve bütçeye gereksinim

²⁸ BCA, 490-01-0-0/643-130-1, s. 52.

²⁹ BCA, 490-01-0-0/643-130-1, s. 52.

duyulmaktadır. Bu sebeple beş yıl içinde hedeflenen göçmen sayısının yarısını, yani 263.000'ini Trakya'ya getirmek ve yerleştirmek kararı benimsenmiştir. Buna göre, göçmenlerin 90.000'i 1935 yılında, kalan 173.000'i ise takip eden dört yıl içinde iskân edilecektir. 1935 yılında gelecek olanların 30.000'i Kırklareli'ne, 30.000'i Çanakkale'ye, 15.000'i Tekirdağ'a ve 15.000'i Edirne'ye; sonraki dört yıl içinde gelecek 173.000 göçmenin ise 40.000'i Tekirdağ'a, 44.000'i Çanakkale'ye, 44.000'i Kırklareli'ne ve 45.000'i Edirne'ye yerleştirilecektir.

Bu planlama, devletin nüfus hedefleri ile sahadaki malî ve idarî kapasite arasında erken aşamada belirginleşen bir gerilime işaret etmekteydi.³⁰ Zira Trakya Umûmî Müfettişliği bölgesinin halihazırdaki durumu, Cumhuriyet yönetiminin istediği sayıda göçmeni barındırmak için uygun değildi. Nitekim umumi müfettişlik raporunda belirtildiği üzere, Trakya'ya mevcut koşullarda ancak 20-25 bin göçmen iskân edilebilir; bölge ancak bu kadar göçmeni geçindirebilirdi. Dolayısıyla yaklaşık yarım milyon göçmeni iskân edebilme gayesini güden hükümetin bunu başarabilmesi için öncelikle arazi tahriri yaparak atıl duran devlet topraklarını ortaya çıkarması, ziraatı makineleştirmesi, bataklıkları kurutması ve bölgede yaygın bir sulama sistemi kurması gerekmektedir. Tüm bunlar yapıldığında Trakya, 200.000 göçmenin geçimini sağlayacak yeterliliğe kavuşacaktı. Bölgedeki bakımsız ve iyi işletilemeyen çiftliklerin satın alınarak göçmenlere verilmesiyle bu sayı 350.000'e çıkarılabilirdi.³¹ Bu tespitler, iskân hedeflerinin ancak kapsamlı bir altyapı ve üretim seferberliğiyle gerçekleştirilebileceğini açıkça ortaya koymaktaydı.

Tüm bunları başarmak için elbette ki ciddi bir finansal kaynağa ihtiyaç vardı ve bu kaynağı tamamen devletin bulması gerekmektedir. Zira göçmenler yurda kelimenin tam anlamıyla beş parasız geliyorlardı. Nitekim Trakya Umûmî Müfettişi İbrahim Tali Bey'in 1934'te Romanya'dan gelen 1583 kişilik bir grubun başlarındaki memura teslim ettikleri toplam paranın yalnızca 2500 lira olduğunu bildirmesi, göçmenlerin en varlıklılarının dahi ancak 1,5 lira ile yurda gelebildiğini göstermekteydi.³² Aynı rapora göre Bulgaristan'dan gelenlerin önemli bir kısmının üzerlerindeki kıyafetten başka neredeyse hiçbir şeyleri yoktu. Bu maddi sefalet, devletin, göç ve iskân sürecinin tüm aşamalarının mali yükünü tek başına üstlenmesi gereken asli

³⁰ TC Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 20-21.

³¹ BCA, 490-01-0-0/643-130-1, s. 53.

³² BCA, 30-10-0-0/72-472-7, s. 1-2.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

aktör olmasını zorunlu kılıyordu. Nitekim 1934 İskân Yasası'nda bu konu ele alınmış ve yasanın 15. maddesiyle devletin, muhacirleri ve bunların gümrükten muaf eşyalarını, hayvanlarını yerleşecekleri yere ya da en yakın istasyon ya da limana kadar parasız nakledeceği hükme bağlanmıştı.³³ Ancak göçmen sevkiyatının devlet deniz ve kara araçlarıyla yapılması ilkesi benimsenmiş olsa da bu araçlar uygulamada yetersiz kalmış, özel şirket vapurlarıyla da anlaşmalar yapılması gerekmişti. Ayrıca Trakya'daki demiryolunun "Şark Demiryolları Şirketi" tarafından işletilmesi, sevkiyat maliyetlerini artırıyordu; beş kişilik bir ailenin iskân yerine ulaştırılmasına kadar gereken sevkiyat bedeli yaklaşık 30 lirayı bulmaktaydı.³⁴ Masrafın sevkle birlikte başlaması, iskân politikasının daha ilk aşamada ciddi bir mali eşiğe dayandığını göstermekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti Deniz İşletmeleri Müdürlüğü, göçmenlerin Trakya'ya sevki için Türkiye'deki vapurcularla anlaşmalar yapmıştı. Bu çerçevede 1935 Kasımında Bursa Vapuru'yla Köstence'den 900 Silistreli göçmen Gelibolu'ya getirilmiş; Nazım Vapuru 6 Kasım'da 1700 göçmenle yurda hareket etmiş; Adana Vapuru'nun da kısa süre sonra Köstence'den 1000 göçmen getirmesi planlanmıştı.³⁵ 1936 Haziranında Hisar Vapuru 1200 kişiyi Romanya'dan alarak yurda getirmiş, Nazım Vapuru da Varna'daki göçmenleri taşımak üzere yola çıkmıştı.³⁶ Bununla birlikte Türk vapurlarının göçmen sevki için uygun niteliklere yeterince sahip olmaması nedeniyle yoğun şikâyetler ve yazışmalar yapılmıştı. Bu aksaklıklar, sevk in irade eksikliğinden değil, maddi ve teknik kapasite sınırlarından kaynaklandığını ortaya koymaktaydı.³⁷

Göçmenlerin Türkiye'ye bir an evvel gelebilmek için her şeylerini elden çıkararak rıhtımlarda birikmeleri süreci daha da zorlaştırıyordu. Kasım 1935 tarihli bir belgede Türkiye'nin Bükreş elçisi, Köstence rıhtımında toplanan 3-4 bin göçmeni almak üzere yalnızca iki vapurun tahsis edilmesinden yakınıyor; bu vapurlarla nakillerin zamanında bitirilemeyeceğini, kışın bastırması halinde sağlıksız koşulların ölümlere varan sonuçlar doğurabileceğini belirtiyordu. Bu nedenle Türk vapurcularıyla aynı şartları kabul edecek Romen vapurcularla anlaşma yapılabilmesi için Ankara'dan izin talep edilmişti. Diplomatik girişimler, sevk in insani

³³ "İskân Kanunu", Madde: 15, *Düstur*, üçüncü tertip, c. 15, s. 1161.

³⁴ TC Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 25.

³⁵ *Cumhuriyet*, 7 İkinciteşrin (Kasım) 1935, S. 4125, s. 1, 8.

³⁶ *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1936, S. 4354, s. 2.

³⁷ *BCA*, 30-10-0/81-531-4, s. 1.

boyutunun da devlet kapasitesinin sınırlarını zorladığını; erken Cumhuriyet'in göç ve iskân politikasının iddialı hedefler ile sınırlı imkânlar arasında sürekli bir denge arayışı içinde yürütüldüğünü göstermekteydi.³⁸

Göçmenler Trakya'ya geldikten sonra, iskân edilecekleri yerlere yine devlet olanaklarıyla sevk ediliyor; Romanya'dan gelenler Tekirdağ iskelesinden, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelenler Edirne ve Uzunköprü istasyonlarından giriş yapıyordu.³⁹ İstanbul'a deniz yoluyla gelenler ise trenle ya da vapurlarla Tekirdağ, Şarköy, Gelibolu, Çanakkale ve Lapseki iskelelerine yönlendiriliyordu. Resmî işlemler tamamlanıncaya kadar "göçmen konuk evleri"nde misafir edilen göçmenlerin sıhhi muayeneleri ve aşıları yapılıyor; bu süreçte Kırmızı Ay ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyetleri ekmek, odun, çamaşır gibi temel ihtiyaçları karşılıyor ve maddi yardımlarda bulunuyordu.⁴⁰

Sonuç olarak göçmenlerin iskân yerlerine sevkî, Trakya Umûmî Müfettişliği açısından muhacirin geçici bir nüfus unsuru olarak yerleştirilmesinden ziyade, onu üretici bir yurttaşa dönüştürmeyi hedefleyen uzun erimli bir devlet tasarısının başlangıç noktasını oluşturmaktaydı. Sevk sürecinde uygulanan mekansal derecelendirme, mali kaynakların seferber edilmesi ve tüm güçlüklerine rağmen sürdürülen lojistik organizasyon, Cumhuriyet rejiminin göç ve iskân politikasının parçalı değil, üretim ve güvenlik ekseninde bütünleşmiş bir dönüşüm mantığıyla ele alındığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle sevk aşaması, muhacirin üretici bir nüfus unsuruna dönüştürülmesine yönelik sürecin yalnızca ilk adımı değil, sonraki aşamaların altyapısını hazırlayan, yönünü ve sınırlarını belirleyen kurucu bir eşik olarak değerlendirilmelidir.

4.2. Göçmenlerin Ev Sahibi Yapılması

Sevk aşamasının bu kurucu niteliği, göç ve iskân politikasının bir sonraki safhasında hangi sorunların öncelik kazanacağını da belirlemiştir. Nüfusun belirli bir mekana yönlendirilmesi işi tamamlandıktan sonra, göçmenin kalıcı bir yerleşim düzeni içinde tutulabilmesi, barınma meselesinin çözümünü zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Trakya Umûmî

³⁸ BCA, 30-10-0-0/116-810-11, s. 1. Elçinin bahsettiği bu tehlike ne yazık ki gerçekleşmiş, sevkiyat sürecinde zaman zaman bu tür ölüm vakaları yaşanmıştı. Bkz., BCA, 30-10-0-0/116-810-13, s. 4.

³⁹ "Trakya'da İskân Faaliyeti", *Trakya Dergisi*, S. 7, Şubat, 1937, s. 13.

⁴⁰ *Edirne Postası*, 24 Kanun-ı sani (Ocak) 1935, S. 594, s. 1.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

Müfettişliği için asıl sınav, sevkle belirlenen mekansal ve demografik tasarımı sürdürülebilir kılacak maddi ve kurumsal düzenlemeleri hayata geçirmek olmuştur. Göçmenlerin ev sahibi yapılmasına yönelik uygulamalar, bu sürdürülebilirlik arayışının somutlaştığı temel müdahale alanını oluşturmuştur.

2510 sayılı İskân Kanunu'nun 17. ve 18. maddelerine göre göçmenlere ya ev verilecek ya da kendileri tarafından ev yapılmak üzere arsa ve/veya inşaat malzemesi sağlanacaktı.⁴¹ Ancak gelen göçmenlerin maddi durumlarının son derece kötü olması, arsa üzerinde kendi imkânlarıyla ev yapabilmelerini fiilen imkânsız kıldığından, devlet göçmenlere ev sağlama işini doğrudan kendi sorumluluğu altına almıştı.⁴² İskân yerlerine ulaşan göçmenler, öncelikle millî emlaka ait evlere; bunların yetersiz kaldığı durumlarda ise kiralari devlet tarafından karşılanmak üzere bölge halkının evlerine yerleştiriliyorlardı.⁴³ Yerli halkın evlerine yerleştirme uygulaması geçici bir çözüm olarak düşünülmüş, kalıcı çözümün göçmenler için yeni evler inşa edilmesi olduğu erken aşamada kabul edilmişti. Bu nedenle Trakya Umûmî Müfettişliği'nin göçmen iskânına ilişkin en yoğun çabası ev yapımı üzerinde yoğunlaştı. Ne var ki bu süreç, hem zaman darlığı hem de ciddi mali sınırlamalar nedeniyle önemli güçlükler barındırıyordu.

1934 Nisanından Kasımına kadar geçen 5 aylık sürede Trakya'ya Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmen sayısı 15 bini aşmıştı. Buna ek olarak Romanya'da yaklaşık 20 bin göçmen eşyalarını satarak yola çıkmaya hazır halde beklemekteydi. Bu göç akınının bütçede öngörülmemiş olması, hükümeti fiilî bir krizle karşı karşıya bırakmıştı. Dönemin ifadeleriyle, “bir sel hâlinde sökülüp gelen” bu göç karşısında, tüm hazırlıksızlığa rağmen gelenlere kapıların açılması dışında bir seçenek bulunmamaktaydı. Bu koşullar altında gelen göçmenlerin yalnızca dört-beş bin kadarı halkın ve hükümetin yardımlarıyla yapılan evlere yerleştirilebilirken, geri kalanlar kışı geçirmek üzere çeşitli köylere, yerli ailelerin yanına “misafir” olarak dağıtıldı. Bu tablo, ev yapımının göç ve iskân politikasının en kırılğan halkasını oluşturduğunu açık biçimde ortaya koymaktaydı.⁴⁴

⁴¹ “İskân Kanunu”, Madde: 17-18, *Düstur*, üçüncü tertip, c. 15, s. 1163.

⁴² BCA, 30-10-0/123-880-1, s. 2.

⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya* (1937), Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1937, s. 84.

⁴⁴ BCA, 30-10-0/72-472-7, s. 1, 2.

1935 yılı için Trakya Umûmî Müfettişliği bölgesine toplam 90.000 göçmen yerleştirilmesi planlanmış; bu nüfusun Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetleri arasında dağılımı ayrıntılı biçimde belirlenmişti. Beş kişilik aile esasına göre yapılan hesaplamalar, toplam 18.000 göçmen evine ihtiyaç duyulduğunu göstermekteydi. Umûmî Müfettişlik tarafından yapılan maliyet hesabına göre, kaba kerestenin Trakya ve Çanakkale ormanlarından, kapı ve çerçevelerin diğer devlet ormanlarından sağlanması; kerpicing köylüler tarafından kesilmesi ve işçiliğin bölge halkı ile göçmenlerce yapılması hâlinde bir göçmen evinin maliyeti 60 lira olacaktı. Buna rağmen 1935 yılı içinde hedeflenen ev sayısına ulaşılammıştır. Nitekim Ağustos 1935 itibarıyla Trakya'ya gelen göçmen sayısı 6.916 hanede 39.124 kişiye ulaşmış; bu nüfus için gerekli olan 6.916 evden yalnızca 2.960'ının yapımına başlanabilmiş ve bunların sadece 970'i tamamlanabilmiştir. Kalan evlerin bir kısmı çatı veya temel aşamasında kalmış; bu durum, yaklaşık dört bin ailenin 1936 kışını Trakya halkının evlerinde geçirmek zorunda kalacağı anlamına gelmiştir.⁴⁵

Ev inşasında karşılaşılan en büyük sorunlardan biri kereste temini olmuştur. Bir göçmen evi için gerekli olan kaba ve ince kereste miktarları ayrıntılı biçimde hesaplanmış; ancak Trakya ormanlarından kereste sağlanmasının mümkün olmaması üzerine farklı kaynaklara yönelinmiştir. Bu kapsamda Zingal şirketiyle anlaşmalar yapılmış, Çanakkale ve çevresindeki ormanlardan kereste temini için ihaleler düzenlenmiş, Seyhan vilayetinin Poza ormanlarından ve Romanya'dan kereste satın alınması yoluna gidilmiştir. Ayrıca Romanya hükümetiyle, göçmenlerin geride bıraktıkları gayrimenkullere karşılık kereste sağlanması konusunda diplomatik girişimler yürütülmüştür. Kereste teminine ilişkin bu çok yönlü arayışlar, devletin iskân politikasını sürdürmek için iç ve dış kaynakları birlikte seferber ettiğini göstermektedir.⁴⁶

Kereste sorununun yanı sıra, inşaatlarda çalışacak usta ve iş gücü bulmak da ciddi bir güçlük oluştuyordu. Bu nedenle Umûmî Müfettişlik, Bükreş Elçiliği aracılığıyla gönderilecek göçmen kabilelerinin inşaat konusunda bilgi ve tecrübeye sahip ailelerden seçilmesini talep etmiş; böylece göçmenin niteliği de iskân politikasının bir parçası hâline getirilmiştir. Bu

⁴⁵ BCA, 30-10-0-0/72-475-2, s. 4, 6.

⁴⁶ BCA, 30-10-0-0/72-474-6, s. 4; BCA, 30-10-0-0/81-531-5, s. 3; BCA, 30-10-0-0/72-475-2; BCA, 30-10-0-0/81-531-5, s. 2; BCA, 30-18-1-2/64-37-2; BCA, 30-18-1-2/51-52-17.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

yaklaşım, göçmenleri pasif yardım alıcılar olarak değil, dönüşüm sürecinin aktif unsurları olarak konumlandıran bir anlayışa işaret etmektedir.⁴⁷

Tüm bu güçlüklerine rağmen Trakya Umûmî Müfettişliği'nin yoğun çalışmaları ve devletin sağladığı desteklerle ev yapımı sürecinde önemli ilerlemeler kaydedildiği de bir gerçektir. Nitekim 1936 yılı itibarıyla bölgede 6.000 göçmen evi tamamlanmış; aynı yılın sonbaharına kadar bu sayının 10.000'e çıkarılması hedeflenmiştir. 1937 yılı sonuna gelindiğinde ise Trakya Umûmî Müfettişliği bölgesinde yaklaşık 15.000 göçmen evi tamamlanmış ve yedisi Tekirdağ'da, beşi Çanakkale'de olmak üzere 12 göçmen köyü kurulmuştur. Bu tarihe kadar bölgeye gelen yaklaşık 78.000 göçmenin büyük çoğunluğu kendi evlerine yerleştirilmiştir.⁴⁸

Müfettişlik, göçmenlerin yerleştirildiği alanların yalnızca barınma ihtiyacını karşılamasıyla yetinmemiş; bu yerleşimlerin sağlıklı ve modern bir nitelik kazanması için de çalışmalar yürütmüştür. Her göçmen evinin önüne meyveli ağaç dikilmesi, köy korularının oluşturulması ve köylerin suya kavuşturulması yönündeki uygulamalar, iskân politikasının çevresel ve sağlık boyutunu güçlendirmiştir.⁴⁹

Özetle, göçmenlerin ev sahibi yapılması, Trakya Umûmî Müfettişliği pratiğinde geçici barınma sorununu çözmenin ötesinde, muhaciri kalıcı, üretici ve düzenli bir yerleşim düzeni içine dâhil etmeyi hedefleyen kapsamlı bir dönüşüm müdahalesi olarak şekillenmiştir. Ev yapımı sürecinde karşılaşılan mali, teknik ve örgütsel güçlükler, göç ve iskân politikasının iddialı hedefler ile sınırlı imkânlar arasında yürütüldüğünü; buna karşın devletin bu süreci merkezî planlama, kaynak seferberliği ve yerel toplumu da kapsayan çok katmanlı bir uygulama çerçevesinde sürdürmeye çalıştığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

4.3. Göçmenlerin İaşe ve Sağlık Gereksinimlerinin Karşılanması

Göçmenlerin ev sahibi yapılmasıyla birlikte barınma sorunu büyük ölçüde çözülmüş olsa da, bu durum muhacirin üretici bir yerleşim düzenine

⁴⁷ BCA, 30-10-0-0/116-810-13, s. 1.

⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya (1937)*, s. 84; Trakya Umûmî Müfettişlik İstatistik Bürosu, *a.g.e.*, s. 190.

⁴⁹ Trakya Umûmî Müfettişliği Köy Bürosu, *Trakya'nın 5 Yıllık Köy Kalkınma Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1936. s. 32; "Göçmenler", *Trakya Dergisi*, S. 10, Mayıs, 1937, s. 26.

dâhil edilmesi için tek başına yeterli değildi. Yeni yerleşim alanlarında kalıcılığın sağlanabilmesi, göçmenlerin gündelik yaşamlarını sürdürebilecekleri asgari maddi ve fiziki koşulların güvence altına alınmasını zorunlu kılıyordu. Bu nedenle Trakya Umûmî Müfettişliği açısından bir sonraki kritik eşik, evlerine yerleştirilen göçmenlerin üretime geçene kadar iâşe ve sağlık gereksinimlerinin karşılanması olmuş; bu alan, muhacirden müstahsile dönüşüm sürecinin sürekliliğini sağlayan tamamlayıcı bir müdahale alanı olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda iâşe ve sağlık politikaları, göçmenleri kalıcı yerleşim düzeni içinde tutmayı ve üretime geçişi mümkün kılan geçici ama hayati bir destek rejimi olarak kurgulanmıştır.

2510 sayılı İskân Kanunu'na göre göçmenlerin yurda giriş yaptıkları andan iskân edildikleri güne kadar ve iskândan itibaren geçecek bir yıl boyunca yiyecek, yakacak gereksinimleri ile tedavileri devlet tarafından karşılanacaktı.⁵⁰ Yapılan hesaplamalara göre her bir göçmen için aylık iâşe masrafı yaklaşık 10 kuruştur. Ancak bu masrafın bir yıl boyunca sürdürülmesi hem mali açıdan büyük bir yük oluşturacak hem de göçmenleri edilgen bir konuma itebilecekti. Bu nedenle yeni rejim, göçmenlere yemeklik buğdayın yanı sıra, kendi üretimlerini gerçekleştirebilmeleri amacıyla tohumluk dağıtılmasını iskân politikasının en acil unsurlarından biri olarak ele almıştır.⁵¹

Göçmenlere dağıtılacak yemeklik ve tohumluk buğday, Ziraat Bankası tarafından hükümet hesabına satın alınmakta;⁵² hükümete maliyet fiyatı üzerinden ve iki yıl sonra aynen tahsil edilmek üzere⁵³, zincirleme kefalet sistemiyle göçmenlere verilmekteydi.⁵⁴ Trakya Umûmî Müfettişliği'nin yaptığı hesaplama göre her bir göçmen evi için 500 kg yemeklik ve 250 kg ekimlik olmak üzere toplam 750 kg buğday gerekiyordu.⁵⁵ Ancak bu miktardaki buğday her zaman müfettişlik bölgesinde bulunamadığından, ihtiyaç hâlinde çevre illerden satın alma yoluna gidilmiştir. Nitekim 1935 yılında Trakya'ya gelen göçmenler için gerekli buğday İzmir'den temin edilmiş; bu buğdaylar gelinceye kadar göçmenlerin iâşesi iskân tahsisatından karşılanmıştır.⁵⁶ Açıkça görülmektedir ki iâşe

⁵⁰ “İskân Kanunu”, Madde: 15, *Düstur*, üçüncü tertip, c. 15, s. 1161.

⁵¹ Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 26.

⁵² BCA, 30-18-1-2/52-19-14.

⁵³ BCA, 30-18-1-2/68-72-18.

⁵⁴ BCA, 30-18-1-2/52-57-15.

⁵⁵ BCA, 30-10-0-0/72-474-6, s. 1, 2.

⁵⁶ BCA, 30-10-0-0/72-475-2.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

politikası yalnızca tüketimi karşılamak amaçlı değil, doğrudan üretimi hedefleyen bir geçiş mekanizması olarak tasarlanmıştır.

Trakya Umûmî Müfettişliği bölgesine yerleştirilen göçmen sayısının yüksekliği, buğday ihtiyacını da büyük boyutlara ulaştırmıştır. Müfettişlik yalnızca bir yıl içinde göçmenlere dağıtılmak üzere 8.700 ton yemeklik ve 4.300 ton tohumluk olmak üzere toplam 13.000 ton buğday talep etmiş; bu talep İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilerek karşılanmıştır.⁵⁷ Bu rakamlar, iaşe meselesinin bireysel yardımın ötesinde, merkezî planlama gerektiren büyük ölçekli bir devlet faaliyetine dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

İaşe politikası yalnızca yiyecek gereksinimlerinin karşılanmasıyla sınırlı değildi. Göçmenlerin özellikle yoksul olanları için elbise, çamaşır ve kundura gibi giyim gereksinimleri de karşılanmaktaydı.⁵⁸ Müfettişliğin kurulmasından sonraki ilk yıl içinde göçmenlere gönderilen 10.000 liralık ödeneğin yaklaşık 1.000 lirası yalnızca ayakkabı yapımı için harcanmış;⁵⁹ ilk iki yıl içinde giyecek yardımı olarak dağıtılan toplam tutar 22.000 liraya ulaşmıştır.⁶⁰ Bunun yanı sıra Hilal-i Ahmer başta olmak üzere yardım kuruluşları aracılığıyla on binlerce gömlek, yelek, çorap, fanila ve ayakkabı dağıtılmıştır. Bu yardımlar, göçmenlerin yalnızca hayatta kalmalarını değil, çalışma ve üretim faaliyetlerine katılabilecek fiziksel koşullara kavuşmalarını da amaçlamıştır.

Trakya Umûmî Müfettişliği, iaşe ve giyim yardımlarının yanı sıra göçmenlerin sağlık durumlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Göçmenler yurda giriş yaptıkları andan itibaren aşılanmış, sağlık durumları düzenli olarak takip edilmiştir. Bu amaçla Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetlerinde birer doktor ve ikişer sıhhiye memurundan oluşan sağlık ekipleri oluşturulmuştur. Bölgedeki bataklıklar nedeniyle sıtma ciddi bir tehdit oluşturduğundan,⁶¹ müfettişlik bu konuda Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile iş birliği yapmış; Trakya Umûmî Müfettişliği bölgesi “sıtma

⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/52-57-15.

⁵⁸ “Trakya’da İskân Faaliyeti”, *Trakya Dergisi*, S. 7, Şubat, 1937, s. 13.

⁵⁹ BCA, 30-10-0/72-474-7, s. 1.

⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *Trakya (Altıncı İzmir Fuarı Trakya Broşürü)*, Ankara 1936, s. 23.

⁶¹ Semih Çınar, “The Fight Against Malaria in Eastern Thrace in the 1930s”, *Health and Disease: Medical Knowledge, Health Management, Epidemics and Diseases Throughout History*, (ed.) Kazım Uzun ve Gökhan Kağnıcı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2025, s. 240.

mücadele bölgesi” ilan edilerek bol miktarda kinin gönderilmiş⁶² ve bulaşıcı hastalıklar uzmanı Dr. Kemal Bey bölgeye görevlendirilmiştir.⁶³

Göçmenlerin sağlık gereksinimlerinin karşılanması amacıyla Gelibolu’da 15 yataklı, Çorlu’da 30 yataklı ve Keşan’da 30 yataklı hastaneler açılmıştır. Bu hastanelerde yalnızca 1936 yılı içinde Gelibolu’da 1.613, Çorlu’da 2.670 ve Keşan’da 3.637 olmak üzere toplam 8.010 kişi tedavi edilmiştir.⁶⁴

Trakya Umûmî Müfettişliği’nin yürüttüğü bu kapsamlı iâşe ve sağlık uygulamaları sayesinde, son derece yoksul ve perişan hâlde yurda gelen göçmenler arasında bulaşıcı hastalıklardan ya da yetersiz beslenmeden kaynaklanan ölüm vakalarına rastlanmamıştır.⁶⁵ İâşe ve sağlık politikaları, bu yönüyle insani bir başarı olmanın ötesinde, göç ve iskân sürecinin sürekliliğini sağlayan ve muhacirin üretici bir nüfus unsuruna dönüşmesini mümkün kılan temel tamamlayıcı mekanizmalar olarak işlev görmüştür.

4.4. Müstahsil (Üretici) Nüfus

Göçmenlerin üretici hâle getirilmeleri, iskân sürecinin son aşamasını oluşturmakta, aynı zamanda bu sürecin başarı ölçütünü belirlemekteydi. Yerleştirme ve iâşe politikaları, göçmeni geçici olarak ayakta tutmayı amaçlarken, üretici hâle getirme aşaması muhacirin devlet yardımına bağımlılıktan çıkarılarak kendi geçimini sağlayan bir toplumsal aktöre dönüştürülmesini hedefliyordu. Bu nedenle Trakya Umûmî Müfettişliği açısından üretime geçiş, iskân politikasının belirleyici ve sonuç alıcı safhası olarak ele alınmıştır.

2510 sayılı İskân Kanunu’nun 17. maddesine göre, sanatkâr ve tüccar olan göçmenlere geçim sağlayacak dükkân veya mağaza ya da bunların yapımı için gerekli arsa ve döner sermaye verilmesi öngörülmekteydi. Çiftçilere ise yeterli miktarda toprak, çift hayvanı, tarım alet ve edevatı, tohumluk, ahır ve samanlık ya da bunların yapımı için gerekli arazi

⁶² BCA, 30-10-0/72-475-2, s. 8; Fevzi Çakmak, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Sıtma Savaşı (1920-1946), *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Sıtma*, ed. Şükran Köse vd., Gece Kitaplığı, İstanbul 2017, s. 446.

⁶³ *Millî Gazete*, 13 Mayıs 1935, S. 605, s. 1.

⁶⁴ “Trakya’da İskân Faaliyeti”, *Trakya Dergisi*, S. 7, Şubat, 1937, s. 13.

⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *1939 İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1939, s. 8.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

sağlanacaktı.⁶⁶ Yasanın 21. maddesi uyarınca bu araziler; millî topraklardan, orta malı niteliğindeki ve ihtiyaç fazlası görülen alanlardan, orman olmayan boş yerlerden, gerekli görülen orman alanlarından ve satın alma ya da istimlak yoluyla temin edilen çiftliklerden verilecekti.⁶⁷

Bu hükümler doğrultusunda Trakya Umûmî Müfettişliği, bölgeye yerleştirilen her bir çiftçi göçmen ailesine, toprağın verim kabiliyetine göre 30-90 dekar arasında arazi dağıtmayı kararlaştırdı.⁶⁸ Nitekim müfettişliğin kurulmasını takip eden ilk yıl içinde Tekirdağ'da 86.622, Çanakkale'de 24.380, Kırklareli'nde 4.265 ve Edirne'de 2.210 dekar arazi göçmenlere dağıtıldı. Ancak dağıtılan bu arazinin yalnızca yaklaşık %25'i işlenmiş ve verimli topraklardan oluşmaktaydı; geri kalan %75'lik kısım ise mera ve fundalık gibi ham arazilerdi. Bu durum, üretici hâle geçişin önünde yapısal bir sınır oluşturmuş ve göçmenlerin uzun süre devlet desteğine ihtiyaç duymasına yol açmıştır.⁶⁹

Ham arazilerin üretime elverişli hâle getirilebilmesi için bu alanların traktörlerle derin sürülmesi zorunluydu; zira sıradan pulluklarla yapılan yüzeysel sürüm, uzun süre işlenmemiş topraklarda verimli sonuçlar vermemekteydi. Bu nedenle Trakya Umûmî Müfettişliği, bataklıkların kurutulması ve ham arazilerin traktörle işlenmesi yönünde kapsamlı bir program başlattı. 1937 yılında Eceğölü ve Kırkgöz gibi önemli bataklıkların kurutulmasıyla hem sağlık açısından sakıncalar giderilmiş hem de tarıma elverişli yeni alanlar kazanılmıştır. Bu müdahaleler, üretici hâle getirme politikasının yalnızca sosyal değil, teknik ve mühendislik boyutları olan bir modernleşme hamlesi olduğunu göstermektedir.⁷⁰

Merkezî hükümetin desteğiyle, Hazineye ait olup göçmenlere dağıtılan sert ve işlenmemiş araziler, ikişer veya üçer çift hayvan ya da traktörler yardımıyla sürülmüş;⁷¹ Ziraat Vekâleti bu amaçla müfettişlik emrine traktörler tahsis etmiştir. Yalnızca 1936 ve 1937 yıllarında 15.000

⁶⁶ “İskân Kanunu”, Madde: 17, *Düstur*, üçüncü tertip, c. 15, s. 1163.

⁶⁷ “İskân Kanunu”, Madde: 21, *Düstur*, üçüncü tertip, s. 1164.

⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya (1938)*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1938, s. 85.

⁶⁹ BCA, 30-10-0-0/72-475-2, s. 7.

⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya (1937)*, s. 84.

⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya (1938)*, s. 85.

fenni pulluk göçmenler için çalıştırılmış, sert ve verimsiz topraklar devletin doğrudan teknik müdahalesiyle üretime açılmıştır.⁷² Bu süreç, devletin tarımsal üretimi bireysel çabalara bırakmadığını, bizzat üretim koşullarını dönüştürmeye yöneldiğini ortaya koymaktadır.

Buna rağmen üretim kapasitesinin artırılabilmesi için yalnızca ham arazilerin işlenmesi yeterli değildi. Şahıslara ait ve büyük ölçüde atıl durumda bulunan çiftliklerin istimlâki de gerekliydi. Trakya Umûmî Müfettişliği bölgesinde toplam 178 çiftlik bulunmakta; bu çiftliklerin toplam yüzölçümü 2.273.174 dekara ulaşmaktaydı.⁷³ 1935 Nisanında İcra Vekilleri Heyeti, bu çiftliklerin 1505 sayılı Kanun uyarınca istimlâk edilmesine karar vermiş; ancak kararın uygulaması sınırlı kalmıştır. Nitekim 1938 yılına kadar yalnızca 15 çiftlik istimlak edilebilmiş; istimlak edilen arazi miktarı ise 295.248 dekada kalmıştır. Sadece 1936 yılında göçmenlere dağıtılan arazinin 520.000 dekar olduğunu düşünülecek olursa, istimlak edilen arazinin, göçmenlere dağıtılan toplam arazi içinde önemsiz bir pay tuttuğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Bu tablo, üretici hâle getirme politikasının en önemli darboğazlarından birinin devletin mali ve siyasi kapasite sınırları olduğunu açık biçimde göstermektedir.

Göçmenlerin üretime geçebilmeleri için toprak kadar, üretim araçlarına da sahip olmaları gerekiyordu. Bu amaçla çiftçi göçmenlere pulluk, hayvan, araba ve tohumluk; sanatkârlara mesleklerini icra edebilmeleri için gerekli malzeme ve döner sermaye; balıkçılara ise kayık ve benzeri araçlar sağlanmıştır.⁷⁵ Müfettişliğin kuruluşunu izleyen ilk iki yıl içinde göçmenlere döner sermaye için 15.000, dükkân için 5.000 ve hayvan iâşesi için 40.000 lira dağıtılmış; ayrıca balıkçı ve arıcı göçmenlere mesleklerine uygun araç-gereç desteği verilmiştir.⁷⁶

Çiftçi göçmenler için üretimin en kritik unsurları çift hayvanı ve pulluktu. Ödenek yetersizliği nedeniyle her aileye iki hayvan verilmesi planı tam olarak uygulanamamış; bunun yerine her aileye bir hayvan verilmesi ve

⁷² “Trakya’da İskân Faaliyeti”, *Trakya Dergisi*, S. 7, Şubat, 1937, s. 13.

⁷³ TC Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *Trakya (Altıncı İzmir Fuarı Trakya Broşürü)*, s. 23.

⁷⁵ “Trakya’da İskân Faaliyeti”, *Trakya Dergisi*, S. 7, Şubat, 1937, s. 13.

⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *Trakya (Altıncı İzmir Fuarı Trakya Broşürü)*, s. 23, 84.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

iki ailenin ortak bir çift oluşturmaları kararlaştırılmıştır.⁷⁷ Bu çerçevede müfettişliğin ilk yılında 2.430 çift hayvanı, 700 pulluk ve 200 düven dağıtılmış;⁷⁸ 1936 yılına gelindiğinde dağıtılan hayvan sayısı 3.000'e, pulluk sayısı 13.000'e ve araba sayısı 1.000'e ulaşmıştır.⁷⁹

Trakya Umûmî Müfettişliği'nin yürüttüğü bu kapsamlı çalışmalar sonucunda, bölgeye yerleştirilen göçmenlerin önemli bir kısmı kısa sürede devlet yardımına ihtiyaç duymadan geçimlerini sağlayabilecek duruma gelmiştir. Nitekim bazı göçmenlerin Çerkezköy, Lüleburgaz ve Edirne'de küçük yağhaneler açmaları, üretime geçişin yalnızca tarımsal değil, yerel sanayi ve ticaret boyutları da kazandığına işaret etmektedir.⁸⁰

Bu bağlamda Trakya'da umumi müfettişlik aracılığıyla sistematik biçimde yürütülen göç ve iskân politikaları; toprak dağıtımı, üretim araçlarının sağlanması, teknik müdahaleler ve sınırlı da olsa istimlak uygulamaları, muhaciri devlet yardımına bağımlı bir nüfus olmaktan çıkarak üretim sürecine eklemeyi amaçlayan bütüncül bir dönüşüm mantığını yansıtmaktadır. Buna karşın özellikle istimlak alanındaki yetersizlikler, erken Cumhuriyet'in üretim ve nüfus siyasetinin iddialı hedeflerinin devlet kapasitesinin sınırlarıyla karşılaştığı noktaları da görünür kılmaktadır. Bu yönüyle Trakya örneği, muhacirden müstahsile uzanan dönüşümün hem imkanlarını hem de sınırlarını aynı anda ortaya koyan özgün bir laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Atatürk döneminde (1923-1938) Trakya'da uygulanan göç ve iskân politikaları, muhacir nüfusu üretim, güvenlik ve devlet kapasitesi bağlamında konumlandırılarak analiz edilmiştir. Makalenin temel bulguları, bu dönemde uygulanan göç ve iskân siyasetinin insani bir zorunluluk ya da geçici bir demografik telafi aracı olarak değil; nüfusun üretken, denetlenebilir ve mekâna kalıcı biçimde bağlanmasını hedefleyen uzun erimli bir devlet

⁷⁷ BCA, 30-10-0-0/72-474-6, s. 1, 2. TC Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 24.

⁷⁸ BCA, 30-10-0-0/72-475-2, s. 8.

⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *Trakya (Altıncı İzmir Fuarı Trakya Broşürü)*, s. 23.

⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya (1937)*, s. 84.

projesi olarak kurgulandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda “muhacirden müstahsile” dönüşüm, çalışmanın sonunda ulaşılan normatif bir ideal olmaktan ziyade, Trakya’da uygulanan göç ve iskân politikalarının fiilî mantığını ve sınırlarını açığa çıkaran analitik bir kavram olarak anlam kazanmaktadır.

Bu çalışmada ortaya çıkan tablo, Atatürk dönemi göç ve iskân politikasının tek aşamalı, bütünlüklü ve kesintisiz bir başarı hikâyesi olarak ilerlemediğini açık biçimde göstermektedir. Aksine 1923-1934 dönemi, göç ve iskân alanında yoğun bir kurumsal arayış, deneme ve uyarlama süreci olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde devlet, yüz binlerce muhacirin sevki, iskânı ve üretime yönlendirilmesi gibi son derece ağır bir nicel yükü karşıya kalmış; ancak mevcut idari, mali ve teknik kapasite, bu yükü karşılayabilecek düzeyde olmamıştır. Sayısal büyüklük ile uygulama pratiği arasındaki açılma, bu dönemin belirleyici özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Göç ve iskân politikalarının niyet düzeyindeki bütüncül hedefleri, sahadaki parçalı uygulamalar ve yerel kapasite sınırları nedeniyle her zaman eş zamanlı sonuçlar üretememiştir.

Bu açılmanın en görünür hâle geldiği alanlardan biri Trakya olmuştur. Trakya, düşük nüfus yoğunluğu, tarımsal üretimdeki zayıflık ve sınır hattı niteliği nedeniyle yeni rejim açısından hem iktisadi hem de siyasal bakımdan yüksek hassasiyet taşıyan bir bölge olagelmıştır. Bu nedenle Trakya’da uygulanan göç ve iskân politikaları, yalnızca demografik dengeleme hedefleriyle değil; üretimin sürekliliği, mekansal denetim ve güvenlik kaygılarıyla birlikte ele alınmıştır. Ancak 1920’ler boyunca yürütülen iskân uygulamaları, Trakya’da muhacir nüfusun üretime kalıcı biçimde eklenmesini sağlayacak bütüncül bir yönetim modelini ortaya koymakta yetersiz kalmıştır. Bu durum, Trakya’yı, dönemin göç ve iskân politikasındaki sınırların en açık biçimde gözlemlenebildiği bir saha haline getirmiştir.

1934 yılı, bu birikmiş sorunların ve deneyimlerin kurumsal ve hukuki düzeyde yeniden çerçvelendiği bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Trakya Umûmî Müfettişliği’nin kurulması ve hemen ardından 1934 İskân Kanunu’nun kabulü, göç ve iskân politikasında nitel bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşüm, göç ve iskân meselesinin daha merkezî, daha planlı ve daha denetlenebilir bir idari yapı içinde ele alınmasını hedeflemiştir. Makalenin ortaya koyduğu üzere, Trakya Umûmî Müfettişliği, literatürde sıklıkla ileri sürüldüğü gibi yalnızca güvenlik merkezli bir olağanüstü

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN MÜSTAHSİLE

yönetim aygıtı olarak değil; göç, iskân ve üretim süreçlerini eş zamanlı biçimde organize etmeyi amaçlayan bölgesel bir devlet mekanizması olarak işlev görmüştür. Bu yönüyle müfettişlik, Cumhuriyet rejiminin muhacir nüfusu üretici bir toplumsal unsura dönüştürme çabasının kurumsal taşıyıcısı niteliğini kazanmıştır.

1934 sonrası Trakya'da yürütülen uygulamalar, muhacirlerin sevkinden başlayarak barınma, iâşe, sağlık ve üretime geçiş aşamalarını kapsayan bütünsel bir yönetim anlayışının hayata geçirilmeye çalışıldığını kanıtlamaktadır. Nitekim göçmenlerin yerleştirileceği bölgelerin belirlenmesi, iskân alanlarının derecelendirilmesi, konut inşası, tarımsal altyapının geliştirilmesi ve üretim araçlarının sağlanması gibi çok sayıda unsurun eşgüdüm içinde ele alınması, bu yeni yaklaşımın somut göstergeleridir. Bununla birlikte bu bütüncül tasarım sahada her zaman hedeflenen sonuçları üretememiştir. Aksine Trakya deneyimi, yeni rejimin devlet kapasitesinin sınırlarını da görünür kılmaktadır. Finansman yetersizlikleri, altyapı eksiklikleri ve istimlak süreçlerindeki tıkanmalar, muhacirden müstahsile dönüşümün her durumda sorunsuz biçimde gerçekleşmediğini göstermektedir. Özetle, devletin muhaciri üretici hâle getirme hedefi, güçlü bir siyasal irade ve kapsamlı bir kurumsal çaba ile desteklenmiş olsa da, bu hedefin sahadaki karşılığı her zaman ideal bir bütünlük arz etmemiştir. Bu durum, Atatürk dönemi göç ve iskân politikasının, niyet ile uygulama arasındaki gerilimler üzerinden okunmasını gerekli kılmaktadır.

Trakya'nın bu çalışmada "bölgesel bir laboratuvar" olarak ele alınması da bu noktada anlam kazanmaktadır. Trakya, nüfus, üretim ve güvenlik siyasetinin en yoğun biçimde kesiştiği alanlardan biri olarak, devletin göç ve iskân alanındaki tasarımlarını sınırdışı bir saha işlevi görmüştür. Bu nedenle Trakya deneyimi, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfus politikalarının yalnızca yerel ya da istisnai bir örneği olarak değil; merkezî devlet aklının nasıl işlediğini ve hangi sınırlarla karşılaştığını gösteren analitik bir pencere olarak değerlendirilmelidir. Trakya'da yaşananlar, göç ve iskân politikasının, güçlü bir merkezî irade kadar, sahadaki üretim ilişkileri ve yerel kapasiteyle de doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymakta; muhacirin müstahsile dönüşümü, bu politikanın hem hedefini hem de sınırlarını aynı anda görünür kılan bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

MURAT BURGAÇ

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri:

I.I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-10-0-0,72-472-7.
BCA, 30-10-0-0,72-475-2.
BCA, 30-10-0-0/116-810-11.
BCA, 30-10-0-0/116-810-13.
BCA, 30-10-0-0/123-880-1.
BCA, 30-10-0-0/72-472-7.
BCA, 30-10-0-0/72-474-6.
BCA, 30-10-0-0/72-474-7.
BCA, 30-10-0-0/72-475-2.
BCA, 30-10-0-0/81-531-16.
BCA, 30-10-0-0/81-531-4.
BCA, 30-10-0-0/81-531-5.
BCA, 30-18-01/2-42-8-10.
BCA, 30-18-1-2/51-52-17.
BCA, 30-18-1-2/52-19-14.
BCA, 30-18-1-2/52-57-15.
BCA, 30-18-1-2/64-37-2.
BCA, 30-18-1-2/68-72-18.
BCA, 490-01-0-0/643-130-1.

II. Resmî Yayınlar:

Dahiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü, *Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülasası*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1935

Düstur

Trakya Umûmî Müfettişliği Köy Bürosu, *Trakya'nın 5 Yıllık Köy Kalkınma Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1936.

Trakya Umûmî Müfettişlik İstatistik Bürosu, *Trakya İstatistik Yıllığı*, c. II, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1939.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Derleme Müdürlüğü, *1939 İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1939.

_____, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya (1938)*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1938.

_____, *İzmir Enternasyonal Fuarında Trakya (1937)*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1937.

_____, *Trakya (Altıncı İzmir Fuarı Trakya Broşürü)*, Ankara 1936.

III. Süreli Yayınlar:

Cumhuriyet Gazetesi

Edirne Postası Gazetesi

Hâkimiyeti Millîye Gazetesi

Milli Gazete

Trakya Dergisi

IV. Araştırma Eserler:

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023.

BABUŞ, Fikret, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik ve Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", *Edirne*, TTK Basımevi, Ankara 1993.

BURGAÇ, Murat, *Türkiye'de Umûmî Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umûmî Müfettişliği*, ATAM Yayınları, Ankara 2013.

MURAT BURGAÇ

ÇAKMAK, Fevzi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Sıtma Savaşı (1920-1946), *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Sıtma*, ed. Şükran Köse vd., Gece Kitaplığı, İstanbul 2017.

ÇINAR, Semih, “The Fight Against Malaria in Eastern Thrace in the 1930s”, *Health and Disease: Medical Knowledge, Health Management, Epidemics and Diseases Throughout History*, ed. Kazım Uzun ve Gökhan Kağnıcı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2025.

ERDAL, İbrahim, *Mübadele: Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.

GERAY, Cevat, “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, c.3, S.4, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.

KEMALOĞLU, Ayşegül İnginar, *Trakya Bölgesi’ne İskân Edilen Göçmenler (1923-1960)*, TTK Yayınları, Ankara 2022.

KOÇAK, Cemil, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1934)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ATATÜRK DÖNEMİNDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

EKLER

EK-1 İbrahim Tali Bey'in Trakya Umumi Müfettişliği'ne Atama
Kararnamesi, BCA, 30-18-1-2/43-15-7

T. C.
BAŞVEKÂLET
Kararlar Müdürlüğü
Sayı: 2
803

KARARNAME

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

19/2/934 tarih ve 2/160 sayılı kararname ile teşkili kararlaştırılan
Trakya Umumi Müfettişliğine İstanbul Meb,usu İbrahim Tali Beyfendinin ta-
yini; Dahiliye Vekillığının 18/3/934 tarih ve 3626 sayılı tezkeresi üze-
rine İcra Vekilleri Heyetince 18/3/934 te kabul olunmuştur .

18/3/934

REİSİCÜMHUR

Yazı M. Kemal

Bş. V. *İsmail* Ad. V. *S. Sarıca* M. M. V. *İsmail* Da. V. *S. Kaya*

Ha. V. *S. I. D.* Ma. V. *İsmail* Mf. V. *İsmail* Na. V. *İsmail*

İk. V. *İsmail* S. İ. M. V. *S. İ. M. V.* G. İ. V. *İsmail* Zr. V. *İsmail*

43 15 7

Sahibi : İbrahim AKINCI

Yılı 4, Yarımlı 2 liradır.

Telefon N: 45

Türk inkılabı dinlenmeyen bir irade, zaptedilmiyen bir ehyecan,

BİÇ

G. Y. ve yandirektörü: Kadi OĞUZ

İdare yeri : Edirne — BİÇ

7 İkkatun 935 Cumartesi

Yetişilmiyen bir hızdır. Ülkümüze son yoktur.

№ 662 — 12
CUMARTESİ VE ÇARŞAMBA GÜNLERİ ÇIKAR SIYASAL VE SOSYAL SINIR GAZETESİ
9 uncu Yıl

Odun buhranı Karşısında..

Ervelki ve ondan ervelki yıllarımızda büyük puntolarla geyirde hüküm süren odun buhranını iğare etmiş ve bu buhran karşısında kömür fiyatların mültemadiyen yükseldiğini ekleyerek ilgililerin bir an evvel gereken tedbirlere bağ vurmalarını dilemiştik.

Şehir halkının duygularına tercüman olan o satıcıların tesirine kaldığını görenek bugünkü sayımızda aynı konuya bir kere daha dönmek zorunu kendimizde duyuyoruz.

Her şeyden evvel haber verelim ki odun krizi, kömür ve kereste ispektilasyonu karşısında şehir halkı cidden zorlu ve feci bir duruma düşmüştür. Bugün ya'acak odun veya kömürü olan bir ev parmakla gösterilecek bir durumdur. Yani bütün şehir halkı yakacak şeylerden mahrumdur.

Durumu böylece kaydettikten sonra bu için mes'allerini ele almak ve yol göstermek bizim

GENEL ENSEKTÖRÜMÜZLE ÖNEMLİ BİR GÖRÜŞME

General Kâzım Dirik bu görüşmede, gazetemizi, hazırlanmakta olan beş yıllık programda yer alan bütün işler hakkında aydınlatmış Vebize Trakya bölgesinde muhtelif alanlarda yapılan incelemelerin iyi sonuçlar verdiğini müjdelemiştir.

« .. Bir zaman sonra göçmenlerin işi hafiflemiş olacak, ondan sonra bütün kalkınmalar da yine okullar ve okulların içinde ateşli çocuklar, öğretmenler ele alınacaktır... »

Göçmen Cuma günü geyirimin Halkevinde büyük ve önemli bir toplantı yapılmıştır. Bütün memleket ve dış pazarlarda tasannan Edirne ve Trakya peynirciliğini ihya etmek ve mandracılarımızı en teknik şartlar içinde geliştirmek amacıyla Genel Enspektörümüz General Kâzım Dirik'in başkanlığı altında yapılan bu toplantıda 120 kadar Türk siltü ve mandracı hazır bulun-

Korkunç Geleceğe

HAZIRLIK

Nasıl olur?

Ölümizdeki saraylarda düşmanlar tarafından yapılacak olan mühtiş saldırileri karpılmak için herkes kendi gücüne göre hazırlanmak zorundadır.

Zehirli gaz savışı sanıldığından çok daha korkunç olacaktır. Canını, malını, çoluğunu çocuğunu ve yurdunu düşünceler biraz fedakârlığı gözetilerek Hava telihekesini bilenler korumaya işye yazılmalı ve hava telihekesini gözetileme yolunda çalışan bu koruma kuvvetlendirilmelidir.

Yağmurlar durdu

HAVA İLKİYAZI ANDIRIYOR

Soğuk ve yağış geçen günden sonra dün hava birdenbire açmış ve ısınmıştır. Hava mayıs aylarındaki sıcaklık kadar şiddetli

ATATÜRK DÖNEMİNDE TRAKYA'DA GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKASI: MUHACİRDEN
MÜSTAHSİLE

EK-3 Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in Trakya Raporu 1934, BCA, 490-01-0-0/643-130-1.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
01.01.1934
Trakya eski nüfusunu nasıl bulur ve bir milyona çıkararak Balkanlardan kendine gelecek tehlikeyi tek başına karşılayabilecek bir kudrete nasıl gelir ?

Seyahatındaki umumî görüşüne nazaran Trakya, bugünkü iktisadî ekim tarzı ve görünen boş topraklarıyla ancak 20 - 25 bin, tahri yapıp füsulî işlenen Devlete ait metrük topraklar ortaya çıkarılmak suretiyle de 50 bin boğaza toprak verimiyle geçindirebilir. Bu rakam hiç bir zaman bizim gayemiz olamayacağına göre, zirazatı makineleştirme ve diğer istihsalâtı teşkilâtlandırma bataklıkları kurutma ve sulama işlerini bağardığımız gün bu yekûnun 200.000 e çıktığını, muntakada bakimsizlik ve vergisini ödeyemeyecek bir verimsizlik içinde hazineye ve eghasa ve bilhassa Yahudilere büyük mikyasta takıntı ve iligikliklerle tasarrufu zaiflamış ve ilk istenide ucuz bir degerle elden çıkarılmaya kovalanacak çifliklerin alınıp muhadire verilmesi halinde 350.000 e yükseldiğini, şehir, kasaba ve hatta bazı yerlerde köylere kadar uzanan ve Türkiyenin hiç bir yerinde görülmiyen bir müstevililikle ticaret yolları ve taahhüt kapularını tek cephele bir birlikle monopol halinde ellerinde bulunduran yahudilerin salgın ve yaygın vaziyetleri siyasi ve iktisadî mahzurlar noktasından tahdit ve Trakya bu yabancı ve sinsi gemirme den asat edilirse boğaltılacak alıç verig sahalarına yerleştireceğimizi ös kanlı ellerle bu yekûn 450.000 e erismek ve böylece bu günkü mevcutla milyonu doldurmak suretiyle Ülküye ulaştığımızı görmek mümkün ve daima Türk kalacak Trakyanın uzak ilerileri için bu safahatın tahakkuk etirilmesi elzem ve lâbittir .

Trakyada muhacirler için ekin, Kgyemî kuyemi, keten hatta pamuk, pancar zeriya, Ormancılık, balıkçılık, balık, sebze, mey ve konservacılığı, bağcılık ve şarapçılık, zeytincilik ve palamutçuluk, hayvancılık, yağcılık, peynircilik, atçılık gibi her zaman her yerde geçen aranan ve satılan bol çalışma yolları olduğundan arzettiğim yollar üzerinde azim ve sekinetle yüründükten sonra bu emellerin bağarılması muayyen zaman çerçiveleriyle ölçülebilecek kadar yakınlaştırılabilir fikrindeyim .